

SELF DETERMİNASYON HAKKI VE SELF DETERMİNASYON HAKKI TEORİLERİ

Mustafa KOÇAK*

ÖZ

Bu makalede self determinasyon hakkının yirminci yüzyılda Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler dönemleri uluslararası hukukunda geçirdiği aşamalar; hakkın, tarihsel, siyasal ve felsefi kökleri ile birlikte özellikle 1980'li yıllardan sonra self determinasyon hakkı konusunda akademik yazında geliştirilen bazı teoriler incelenecektir.

Bu bağlamda, self determinasyonun uluslararası hukukta gözetilmesi istenen siyasal bir ilkedен 1960'lı yıllarda Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan çalışmalarla birlikte yükümlülük doğuran bir hakka doğru evrildiği gösterilecektir. Self determinasyonun bir hak olarak değerlendirilmeye başlanması ile birlikte iç ve dış self determinasyon ayrımları da yapılmaya başlanmıştır. Ancak meselenin, uluslararası hukukun diğer ilkeleri, güç ilişkileri, milliyetçilik, demokratik yönetim, kültürel haklar ve insan hakları ile olan ilişkisinden kaynaklanan çok boyutlu bir yapısı vardır. Özellikle hakkın kompleks yapısı ve dış self determinasyonun bir formu olan ayrılma hakkı ile

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-Mail: mkocak2@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0645-9299.

Makalenin Gönderim Tarihi : 09.04.2018.

Makalenin Kabul Tarihi : 25.04.2018.

mevcut uluslararası hukuk arasındaki uyumsuzluk nedeni ile akademik yazında self determinasyon hakkı üzerine bazı (liberal) teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler, bu hakkı gerekçelendirmeye, kapsamını belirlemeye ve pratik uygulamasına ilişkin kısıtlamaların neler olabileceği gibi konulara odaklanmıştır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak bu teoriler hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Self determinasyon hakkı, uluslararası hukuk, iç self determinasyon, dış self determinasyon, self determinasyon hakkı teorileri.

RIGHT TO SELF DETERMINATION AND THEORIES OF RIGHT TO SELF DETERMINATION

ABSTRACT

This article will examine the degrees of right to self determination in international law through the stages of the League of Nations and United Nations in the twentieth century; article also will examine historical, political, and philosophical roots of right as well as some theories developed in academic literature on the right to self-determination, especially since the 1980s.

In this context, it will be shown that the self-determination is a political principle that is required to be observed in international law has evolved into a right bearing obligations with the works done in the United Nations in the 1960s. With the start of being considered self determination as a right, the distinctions between internal and external self-determinations have begun to be made. However, the issue has a multidimensional structure which originated from its relationship with other principles of international law, power relations, nationalism, democratic governance, cultural rights and human rights Especially due to its complex nature and the disagreement between the right to secession as a form of external self-determination and the existing international law some (liberal) theories on the right of self determination have been developed in the academic literature. These theories are focuses on to justify the right, to determine the scope and limitations of practical application of the right. In this study, information about these theories will be given mainly.

Keywords: Right to self determination, international law, internal self determination, external self determination, theories of right to self determination.

I. GİRİŞ

Son yıllarda halkların birbiri ardına bağlı oldukları devletlerden ayrılarak bağımsız devletler olarak teşkilatlanmak için hayata geçirdikleri ayrılma referandumları görüldü. Quebec'in referandumla iki kez Kanada'dan¹ ayrılma teşebbüsü görece güncel olmayabilir, ancak İskoçya'nın Birleşik Krallık'tan (2014)², Katalonya'nın İspanya'dan (2017)³ ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin Irak'tan (2017)⁴ ayrılma yönündeki referandumları çok yakın bir geçmişte yaşandı.

İkinci Dünya savaşından sonra sömürgeciliğin tasfiyesinin sonucu olarak ve 1990'larda soğuk savaş sonrası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması, Doğu Avrupa'daki iç savaşlar ve ayrışmalar sonucu 110'dan fazla yeni ulus devlet ortaya çıktı. Daha önceleri imparatorluk düzenlerinin bir parçası olan veya modern ulus devletlerde görünmez kılınmaya çalışılan azınlık uluslar, self determinasyon ilkesine dayanarak kendi ulus devletlerine sahip olma iddialarını açık bir biçimde ortaya koymuşlardır.⁵ Uluslararası topluluğun ve hukukun self determinasyonu çok istisnai durumlar dışında genel bir ilke ve hak olarak görmekten kaçınan ve mevcut devlet sınırlarını koruma yönündeki tutumuna rağmen, dünyanın birçok yerinde birçok ulusal veya

---

¹ Québec iki kez Kanada'dan ayrılma referandumuna gitmiştir. İlk referandum 20 Mayıs 1980'de yapılmıştır. Referanduma katılım oranı %85.61 olmuştur, %59.56'lık hayır oyu ile ayrılma talebi reddedilmiştir. İkinci referandum, 30 Ekim 1995'te gerçekleşmiştir. Referandum bu kez çok az bir farkla hayır oyları lehine sonuçlanmıştır, %50.58'lik hayır oyu ile ayrılma talebi ikinci kez reddedilmiştir. Bu referandumun doğurduğu siyasi, idari ve hukuki sonuçlar için bkz. <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/quebec-referendum-1995/>, erişim tarihi: 12 Mart 2018, 16:50.

² İskoçya'nın bağımsız bir devlet olabilmesi için 18 Eylül 2014'te yapılan referandumda İskoç Halkı'nın referanduma katılım oranı %84 olurken, %55'lik hayır oyu ile ayrılma talebi reddedilmiştir.

³ Katalonya özerk bölgesinde 1 Ekim 2018'de yapılan bağımsızlık referandumunda Katalanların %42.3'ü oy kullanmıştır. Katılımın düşük olduğu referandumun sonucu %90,09 ile bağımsızlık lehine olmuştur.

⁴ Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin Irak'tan bağımsızlık referandumuna katılım oranı %72.16 olarak gerçekleşmiştir. Referandumda yüzde 92.72 evet oyu, yüzde 7.27 hayır oyu çıkmıştır.

⁵ Alain-G. Gagnon, Belirsizlikler Çağında Azınlık Uluslar, Ulusal Özgürlük ve Ulusal Güçlenme İçin Yeni Yollar, Ersin Erkan (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 2-3.

etnik topluluk, self determinasyona ahlaki bir hakları olduğu iddiasını ileri sürmektedirler.⁶ Temmuz 2011’de Güney Sudan’ın kabul edilmesi ile Birleşmiş Milletler’de 193 devlet temsil edilmektedir.⁷

Uluslararası hukuka bakıldığında self determinasyon hakkının kademeli bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu hakkın tarihsel, siyasal kökleri daha eskiye dayanmakla birlikte, modern anlamı ile dile getirilmesi Birinci Dünya Savaşı’ndan sonradır. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler’in ilk dönemlerinde izlenmesi gereken bir siyasal ilke iken, 1960’lı yıllardan itibaren hak ve yükümlülük doğuran bir hukuk kuralına ve hakka dönüşmüştür. Ancak hakkın kapsamı konusundaki belirsizlik bugün de devam etmektedir. Ulusal self-determinasyon modern siyasal ve uluslararası hukuk tartışmalarının merkezi konusudur. Ancak bu hakkın teorik analizine nadiren rastlanmaktadır. Bu analizlerin çoğunluğu uluslararası hukukçular tarafından yapılmıştır ve yasal ve politik yapılagelişten yüksek derecede etkilenmiştir. Siyaset felsefecileri ayrıca geçmiş ve mevcut politik düzenlemeler ışığında bu hakkın niteliği üzerine çalışmışlardır ve bu hakkın çekirdeğini, belirli bir toprak parçasının ayrı bir devlete mi dönüşeceği veya eski statüsünde mi kalacağı olduğu sonucunu çıkartmışlardır.⁸ Uluslararası hukuktaki gelişmelerin etkisi ile self determinasyonun -işsel boyutu anlamında- demokratik yönetim ve insan hakları ile olan bağlantısı da belirginleşmiştir.

Bu çalışmada, Desmond M. Clarke and Charles Jones’un editörlüğünü yaptıkları ‘The Rights of Nations Nations and Nationalism in a Changing World’ adlı eserdeki yaklaşıma⁹ paralel olarak

---

⁶ Hüseyin Kalaycı, *Ulus Devletin Başağrısı Ayrılcılık Kanada Quebec Örneği*, Ankara: Liberte Yayınları, 2010, s. 27.

⁷ Ephraim Nimni, *Ulusal Bölgesel Azınlıklar, Demokratik Teori ve Ulusal Kendi Kaderini Tayin Hakkı*, Osman İşçi (Çev.), Elçin Aktoprak-A. Celil Kaya (Der.), 21. Yüzyılda Milliyetçilik, Teori ve Siyaset içinde (175-209), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 183.

⁸ Avishai Margalit / Joseph Raz, *National Self-Determination*, *The Journal of Philosophy*, Vol. 87, No. 9 (Sep., 1990), s. 440; Yael Tamir, *The Right to National Self-Determination*, *Social Research*, Vol. 58, No. 3 (FALL 1991), s. 565.

⁹ Desmond M. Clarke / Charles Jones, *Introduction: Liberalism, Nationalism and Self-Determination*, Desmond M. Clarke and Charles Jones (Eds.), *The Rights of Nations Nations and Nationalism in a Changing World* içinde (1-25), Cork: Cork University Press, 1999, s. 1-2.

milliyetçiliğin yükselişi gibi tarihsel; etnisite, ırk, halk, millet ve ulus gibi grup kategorilendirmeleri arasındaki farka veya farklı milliyetçiliklerin taleplerini tatmin edecek politik yapılanmaların neler olabileceği konularına çok gerekli olmadıkça değinilmeyecektir. Aynı şekilde, bir devletin anayasasında ayrılma hakkının tanındığı veya devletin kuruluşu sırasında bir araya gelen bağımsız siyasal grupların ileride ayrılabilceği izlenimini veren bir maddenin devleti kuran anlaşmalarda mevcut olduğu durumlar, kısaca ayrılmanın anayasallaşması konusu da bazı örneklemeler hariç çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Bu çalışma, ulusların/halkların self determinasyon hakkına odaklanmıştır. İncelenen alanın bu şekilde daraltılması durumunda bile farklı felsefe, siyaset bilimi ve hukuk perspektiflerinin kendilerini ifade etmesi için hala çok fazla boşluk mevcuttur. Diğer yandan meselenin çok boyutlu olarak incelenmesi teşebbüsü tek bir çalışmaya sığmayacak kadar kapsamlıdır. Bu nedenle, modern self determinasyon hakkının tarihsel, siyasi ve felsefi kökleri ile uluslararası hukukta ifade ettiği anlam üzerinde durulduktan sonra genellikle liberalizm çatısı altında toplanabilecek bazı temel siyaset prensiplerini arka plan çerçevesi olarak kabul etmiş bulunan self determinasyon hakkı teorileri incelenecektir.

II. SELF DETERMİNASYON HAKKININ TARİHSEL, SİYASAL VE FELSEFİ KÖKLERİ

Modern ulusun gelişimini ve yapısını anlamak için modern devletin yapısını analiz etmek gereklidir. Avrupa'da modern devlet sisteminin Westphalia Barışı (1648) ile formüle edildiği konusunda bir uzlaşma vardır. Bu sistem, egemenlik prensibi üstüne kurulmuştur. Bu prensibe göre devletler kesin sınırlara sahiptir ve sınırları içindeki ahali üstündeki iktidarları mutlaklıdır. Devletler ayrıca birbirlerinin mevcudiyetini tanırlar, her bir egemen devlet hukuki olarak eşittir. Sistem, haksız savaşı yasaklar ve devletler dışında kolektif bir varlığın haklarını tanımaz. Westphalia sisteminin temel özellikleri, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yazılmıştır.¹⁰

---

¹⁰ Michael Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, Desmond M. Clarke and Charles Jones (Ed.), The Rights of Nations Nations and Nationalism in a Changing World içinde (45-64), Cork University Press, 1999, s. 47-48.

Ulus kavramının modern anlaşılışı ve self determinasyon hakkı, bu devlet siteminin sınırları içinde ortaya çıkmaktadır. Self determinasyon hakkının tarihsel fikri kökleri, orjinalinde birbirinden bağımsız olan iki farklı düşünce çizgisinden gelmektedir. Ancak bu kökler, Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan devlet ve ulus kavramlarında birleşmektedir.

Birinci düşünce çizgisi, bireysel kendini belirleme anlayışı üzerinde yükselir ve ilk önemli örneği John Locke'un klasik doğal haklar teorisinde görülür. Bu fikir, bireylerin hayatlarını ancak rasyonel ahlakın prensipleri doğrultusunda düzenleyebilirlerse onurlu bir hayat sürmüş olacaklarını ima eder. Başka bir deyişle, insanlar, hayat, özgürlük ve mülkiyet doğal haklarına sahiptirler. Bununla beraber bu haklar, haklar konusundaki anlaşmazlıkları çözecek yasal kurumların ve kanunları uygulayacak bir hükümet iktidarının yokluğu durumu olan 'doğal hal'de güvence altında değildir. Fakat hükümet büyük ve iki ucu keskin bir kılıçtır. Zira (artık) doğal olmayan durumda, doğal hakları ihlal eden en büyük güç başka bireylerden ziyade hükümet gücüdür. Temsili siyasi kurumlar ve hukukun üstünlüğü, bireysel hakların korunmasının en iyi yoludur. Ancak bu kurumlar çökebilir ve hükümet insanların haklarını sistematik bir biçim sürekli olarak ihlal eden bir tiranlığa dönüşebilir. John Locke'un klasik doğal haklar teorisi tiranlığa karşı iki düzeltici çare içermektedir: Mevcut iktidara son vererek yenisini oluşturmayı ifade eden 'devrim/direnme' hakkı ve 'göç' hakkı. Locke'un teorisi kötüye kullanılan hükümet gücüne karşı bireylerin haklarını güvence altına alma probleminde odaklanmıştır. Locke, belirli koşullar altında devrim hakkını kullanacak özne olarak halk nosyonuna başvurmuştur, ancak Locke'ta, modern millet nosyonuna karşılayacak argümanlar zayıftır. Bu nedenle Locke'un teorisi, bir halk ayaklanması eylemini içerir, fakat modern anlamda self-determinasyon hakkını içermez. Locke'un teorisi Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne (1776) pratik bir ifade ve teorik derinlik sağlamıştır. Bildirge, Amerikan bağımsızlığını İngiliz Hükümeti'nin Amerikalı'ların doğal haklarını ihlal ettiği temelinde haklılaştırılmıştır. Böylece, Amerikalı'lar, Locke'un teorisini sadece devrim veya göç için değil fakat ve ayrıca ayrılmayı haklı kılmak için de kullanmışlardır.¹¹

¹¹ Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 48-49. Yine de ulusal self-determinasyon fikri hala biraz zayıf görünmektedir. Zira doğal haklara başvurulmasına rağmen Amerikan uygulaması, Afrikalı'ların köleleştirilmesi, Yerlilerin

Self determinasyon hakkının modern kavranışını belirleyen ikinci düşünce çizgisi, Rousseau'nun siyaset felsefesi ve 1789 Fransız Devrimi ile ilişkilidir. Bu düşünce, devlet egemenliğini kabul eder, ancak egemenliği kraldan alıp halka/ulusa verir. Kralın egemenliği ilahi olarak takdir edilmiş olduğu için ulus da kutsal benzeri bir otorite kaynağı olarak görülmüştür. Fransız devrimi böylece Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın yaptığından daha belirgin bir ulusal self determinasyon kavramı oluşturmuştur. Böylece, Amerikalı'lar anti-emperyal bir ayrılma hakkı ileri sürerken, Fransız self determinasyon konsepti daha çok halk egemenliğine dayalı demokratik hükümet iddiası için ileri sürülmüştür. Ancak her iki çizginin bireysel insan hakları ile bağlantısı sürmektedir.¹² Anti-emperyal ayrılma hakkı ve demokratik yönetim hakkı arasındaki farklılaşmanın, günümüz ulusal self determinasyon tartışmalarında önemli bir ikilime işaret eden dış ve iç self determinasyon tartışmalarının temelini oluşturduğu görülmektedir.

Fransız Devriminin sonuçlarını açıklayan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789), Locke'un bireysel haklar fikrini ve Rousseau'cu halk egemenliği kavramını birleştirmiştir. Fransız Devriminin Fransa'daki sonuçları, self determinasyonun bireysel ve kolektif boyutlarını birleştirirken, devrimin diğer ülkelerdeki emperyal yayılışı, self determinasyonun bireysel ve kolektif boyutlarının ayrışmasına ve başta Almanlar olmak üzere milliyetçi direnişleri provoke etmiştir.¹³ Böylece, Fransız Devrimi 'Milliyetler Prensibi' adlı yeni bir ilkenin ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Bu ilke, bir devlet ülkesinde yaşayan etnik, dinsel veya kültürel farklılık gösteren her topluluğun self determinasyon hakkının olduğunu ve millet niteliği kazanan her topluluğun bağımsız bir devlet olarak örgütlenmeye hakkı olduğunu ifade

---

mülsüzleştirilmesi ve katledilmesi ve kadınların tabi durumları ile bağdaşmaktadır. Bildirge, Freeman'ın deyişi ile self determinasyon hakkının ileri sürülmesinin belki de ulustan dışlananların haklarının ihlal edilmesi ile bileşik olduğunu gösterme açısından ders verici niteliktedir. Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 49.

¹² Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 49; Abdullah Kıran, *Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Teorileri*, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 2017, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 929.

¹³ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 49.

eder.¹⁴ Milliyetler Prensibi'ni bir doktrin olarak ele alan dönemin İtalyan siyasetçi ve hukukçusu Pasquale Stanislao Mancini, her bir devlet içinde yaşayan farklı nitelikteki her topluluğun ayrı bir devlet olmasını ve her devletin tek bir ulusa sahip olmasını savunmuştur.¹⁵

20. yüzyılda üç ulusal self determinasyon dalgası görülmüştür. 1918'den sonraki Wilson'cu dalga, 1945'ten sonraki dekolonizasyon dalgası ve 1989'dan sonraki post-komünist dalga.

Birinci Dünya Savaşı ile Avusturya Macaristan ve Osmanlı gibi imparatorluklar dağılmıştı. Savaş sonrasında ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 14 prensibi ile self determinasyon ilkesi uluslararası ilişkilerde bir siyasi çözüm enstrümanı olarak kabul edilmiştir. 8 Ocak 1918'de ABD Kongresi'nde ünlü 14 prensibini açıklayan Wilson, self determinasyon ilkesinin bundan böyle Avrupa düzeninin temelleri için devlet adamları tarafından zorunlu bir eylem ilkesi olarak kabul edilmesini istemiştir. Böylece büyük güçler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'daki siyasi sınırların belirlenmesinde self determinasyon ilkesini benimsemişlerdir.¹⁶ Görüldüğü gibi bu dönemde prensibin kendisi evrensel olarak görülmemiştir ve güçlü bazı kısıtlamalarla uygulanmıştır.¹⁷ Birinci ve en önemli kısıt, coğrafi olandır; ulusal bağımsızlık sadece Avrupa ve Amerika'ya referans vermekte; ve kolonyal dünyayı kapsamamaktadır. Avrupa'da yenilen devletler içinde yeni devletler oluşmuş, buna karşılık muzaffer devletler, prensibin kendi

---

¹⁴ Ali L. Karaosmanoğlu, Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, Doğu-Batı, Yıl: 6, Sayı: 24, Ağustos, Eylül, Ekim 2003, s. 148.

¹⁵ Mehmet Dalar, Kendi Kaderini tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, 16 Sayı: 32, Yıl: 2015, s. 16.

¹⁶ Kıran, Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Teorileri, s. 929.

¹⁷ Woodrow Wilson'un ondört prensibi, aslında self determinasyon terimini açıkça içermemektedir. Polonya, bağımsız bir devletin kurulması çağrısının açıkça yapıldığı tek örnektir. Avusturya Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları yönetiminde yaşayan milletler için ise otonom gelişmeleri için en özgür imkanların tanınması öngörülmüştür. Rainer Bauböck, Paradoxes of Self-Determination and the Right to Self-Government, András Sajó (ed.), Global Justice and the Bulwarks of Localism içinde (101-127), Koninklijke Brill NV. Printed in The Netherlands, 2005, s. 104.

heterojen nüfuslarına uygulanmasını önlemişlerdir.¹⁸ Woodrow Wilson'a göre İtilaf Devletleri “yönetmeye tabii hakları olmayan yabancı ulusları” hâkimiyetleri altına aldıklarından siyasi bakımdan iflas etmek zorunda kalmışlardır.¹⁹ Bununla birlikte Wilson, Avrupa haritasının etno-ulusal karışıklığı konusunda duyarlı idi ve savaş sonrası oluşan düzen, prensibin tam bir uygulamasını yansıtmamıştır.²⁰ Çünkü hangi halk gruplarının self determinasyona istinaden özerk olabileceği veya başka halklarla birleşebileceği hususları tartışmalıydı ve belki de bu nedenle self determinasyon ilkesi bu dönemde slogan olmaktan öteye geçememiş ve Milletler Cemiyeti Misakında yer almamıştır.²¹ Ayrıca R. Emerson'un belirttiği gibi self determinasyon ilkesi ahlâki ve siyasî kanaatler olmaktan öte, bağlayıcı hukuk normları haline getirilmek istendiğinde, ilkenin hem uluslararası hukukun diğer normları ile uyumlu hale gelmesinde hem de uluslararası toplumun istikrarının korunmasında ciddi pratik güçlüklerle karşılaşmıştır.²²

Self determinasyon kavramı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise sömürge halkları, kendi kendini yönetemeyen halklar ve ulusal azınlıklar tarafından sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal nedenlerle kullanılmaktadır. Self determinasyon talebi, sömürgecilikten ve yabancı yönetiminden özgürleşme ile ilişkilidir ve genellikle bir halkın politik, ekonomik ve kültürel kaderini belirlemesi olarak tanımlanmaktadır. New Encyclopedia Britannica'da (1993: Volume 10) self determinasyon, genellikle ulusal bilinç kazanmış bir grup insanın kendi devletlerini oluşturmalarına ve kendi hükümetlerini seçebilmelerine imkan tanıyan bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bu sürecin yöneldiği nihai hedef, uluslararası sistemde ve ilişkilerde bir ulus olarak egemen olmaktır. Craig Calhoun'un ifadesi ile yerel halka küresel anlamda bir temsiliyet

---

¹⁸ Bauböck, *Paradoxes of Self-Determination and the Right to Self-Government*, s. 104.

¹⁹ Rupert Emerson, *Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları*, Çeviren: Türkkaya Ataöv, Ankara: Türk Siyasi Bilimler Derneği Yayınları, 1965, s. 285.

²⁰ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 50.

²¹ Füsün Arsava, *Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler*, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Cilt: 8, Özel Sayı, 2013, s. 392.

²² Emerson, *Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları*, s. 285.

kazandırmak ve o halkı diğer ulusların bir dengi haline getirmek demektir. Bir halk/ulus için egemenlik ve özgürlük, kendi geleceklerini başkalarının müdahalesinden özgür ve bağımsız olarak organize edebilme talebidir²³ ve bu talep neredeyse her zaman bir hak iddiasıdır. Daha da fazlası, başkalarının bazı yararları sağlamakla yükümlü olduğu pozitif haklardan ziyade, self determinasyon, semantik olarak ifade hürriyeti veya toplanma özgürlüğüne benzemektedir. Başkalarının müdahale etmemesi gereken bir özgürlüktür.²⁴ Halkın kendi devletini bağımsız olarak belirleme süreci olarak self determinasyon, yeni bir devlet olarak, bir devletler bloku olarak veya herhangi bir başka politik statü olarak sonuçlanabilir. Bu nedenle bir devletin, bölgenin veya eyaletin sınırlarının değişmesini ima eder.²⁵

III. ULUSLARARASI HUKUKTA SELF DETERMİNASYON HAKKININ GELİŞİMİ

Günümüz uluslararası hukuku, bir insan topluluğunun haklarını, ‘halkların kendi kaderlerini tayin hakkı’ (Milletlerin mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri hakkı) (le droit des peuples a disposer d’eux-mêmes) veya kısaca self-determination hakkı (right of self-determination; droit a l’autodétermination; Selbstbestimmungsgescht) ilkesine dayanarak

---

²³ R. Vashum, Self-Determination: Principles, Meanings and Practices, Indian Anthropologist, Vol. 26, No. 1 (June, 1996), s. 63-66; Nimni, Ulusal Bölgesel Azınlıklar, demokratik Teori ve Ulusal Kendi Kaderini Tayin Hakkı, s. 176; Dalar, Kendi Kaderini tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, s. 16-17; Mustafa Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Orion Kitabevi, 2001, s. 95.

²⁴ Daha kesin bir ifade ile self determinasyon, hakkın kullanılmasını engelleyen spesifik bir hükümete (bu hükümet grubun ayrılmak istediği devletin hükümeti olabileceği gibi müdahale edebilecek diğer hükümetler de olabilir) karışmama iddiası olarak yöneltilmiş negatif bir özgürlüktür. Fakat aynı zamanda uluslararası topluma yönelik olarak pozitif bir tanınma istemini içerir. Bauböck, Paradoxes of Self-Determination and the Right to Self-Government, s. 108.

²⁵ Vashum, Self-Determination: Principles, Meanings and Practices, s. 66.

kullanacağını kabul etmektedir.²⁶ Çalışmanın bu aşamasında bu hakkın uluslararası hukuktaki gelişimine değinilecektir.

A. Milletler Cemiyeti Dönemi

Milletler Cemiyeti Misakı'nda self determinasyona yer verilmemiştir. Milletler Cemiyeti'nin self determinasyon hakkındaki yaklaşımı, self determinasyonun bir 'siyasal ilke' olduğudur. Milletler Cemiyeti döneminde Finlandiya ile İsveç arasındaki Aaland Adaları uyuşmazlığı vesilesi²⁷ 1921'de Cemiyet bünyesinde kurulan Uluslararası Komisyon, self determinasyonun ayrılma biçiminde tezahür eden formunu kesin bir dille reddetmiştir. Bu olayda, her ne kadar Aaland Adaları Halkı'nın büyük çoğunluğunun bağlı buldukları Finlandiya'dan ayrılarak İsveç'le birleşmek arzuları Komisyon tarafından tespit edilmiş ise de Aaland Adaları Halkı'nın ayrılma hakkı reddedilmiştir. Komisyon şöyle demektedir:

“İlke (self determinasyon) esasen bir uluslararası hukuk kuralı değildir ve Milletler Cemiyeti ilkeyi kurucu antlaşmasına dahil etmemiştir....Bu, çok çeşitli yorumlara açık olacak şekilde formüle edilmiş olan muğlak bir adalet ve özgürlük ilkesidir...Dinsel veya dinsel azınlıklara veya nüfusun herhangi bir bölümüne onların arzu veya keyfine göre bağlı buldukları topluluktan ayrılma hakkının verilmesi, devlet içinde düzen ve istikrarı tahrip edecek ve uluslararası ilişkilerde anarşiyi başlatacaktır. Bu, devletin ülkesel ve siyasal bir birlik olduğu fikri ile bağdaşmayan bir teoriyi desteklemek olacaktır.”²⁸

---

²⁶ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk, Gözden Geçirilmiş 3. Bası*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005, s. 141.

²⁷ 1812 yılın kadar İsveç'e bağlı olan Aaland Adaları, 1812 yılında Finlandiya ile birlikte Rusya'ya bırakılmıştır. 1813 yılında imzalanan antlaşmaya göre muhtariyete sahip olan Finlandiya, 1917 yılında Rusya'dan ayrılmıştır. Aaland Adalarında yaşayan nüfusun çoğunluğu İsveç asıllıdır. Adaların İsveç asıllı halkı Finlandiya'nın bağımsızlığını desteklemekle birlikte kurulması planlanan Finlandiya'dan ayrı bir yapı istemekteydiler. Finlandiya ise Adaların kendi egemenliği altında kalmasını istiyordu. İngiliz hükümeti, bu uyuşmazlığı, Milletler Cemiyeti önüne getirmiştir. Doğan Kılınç, *Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, Y. 2008, S. 1-2, s. 961-962.

²⁸ Kirgis, Frederic L., Jr., *The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era*, *The American Journal of International Law*, Vol: 88, No. 2 (Apr., 1994), s. 304; Karaosmanoğlu, *Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü*, *Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi*, s. 148-149.

Ancak yine de Komisyonun Aaland Adaları bağlamında yaptığı bir diğer dikkat çekici yoruma göre, bir azınlığın bir devletten ayrılıp başka bir devlete iltihak etmeyi istemesi istisnai olarak düşünülebilir. Eğer bir devlet ülkesinde yaşayan azınlıklara yeterli garantileri sağlayamıyorsa böyle bir iltihak son çare olarak düşünülebilir.²⁹

Freeman'a göre, Birinci Dünya Savaşından sonra uluslararası toplumun realist bir ulusal self determinasyon politikası oluşturmadaki başarısızlığının sonuçları felaket olmuştur. Çünkü Nazi Almanyası, Çekoslovakya ve Polonya'da yaşayan kitlesel Alman Azınlıkları ileri sürerek her iki ülkeyi işgalini meşrulaştırırken manüple edilmiş bir self determinasyon kavramına başvurdu ve böylece İkinci Dünya Savaşı başladı.³⁰

B. Birleşmiş Milletler Dönemi

Öncelikle belirtmeli ki self determinasyon ilkesinin Birleşmiş Milletler (BM) döneminde birçok önemli aşaması ve görünümü vardır; BM Antlaşması, BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1960'ta kabul ettiği 1514 (XV) sayılı 'Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri', 16 Aralık 1966'da 2200 (XXI) sayılı kararı ile kabul edilen ve İkiz Sözleşmeler olarak bilinen 'Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme' ile 'İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme', BM Genel Kurulu'nun 24.10.1970 tarihli ve 2625 (XXV) sayılı 'BM Antlaşmasına Uygun Olarak Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi' ve 1993 İnsan Hakları Dünya Konferansında kabul edilen Viyana Bildirisi ve Eylem Programı bu dönemde yapılan ve self determinasyona referans veren en önemli belgelerdir.

1. Birleşmiş Milletler Antlaşması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir dünya düzeni kurmak için devletlerin oluşturduğu teşkilat, BM'dir. San Fransisco Konferansında ABD delegasyonunun, bağlayıcı bir antlaşmada self

²⁹ Karaosmanoğlu, Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, s. 149.

³⁰ Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 50.

determinasyona yer vermek konusunda bazı şüpheleri vardı. Ancak self determinasyon fikri, BM Antlaşması'nın 1. ve 55. maddelerinde 'halkların eşit hak ve self determinasyonu' prensibi biçiminde kendi yolunu bulmuştur. Sovyetler Birliği, ilgili düzenlemenin yapılmasına eski sömürgelerin desteği ile katkıda bulunmuştur. BM Antlaşması, BM'yi oluşturan halkların hükümetleri aracılığı ile diğer yüksek ideallerin yanında, gelecekteki kuşakları savaşın yıkıcılığından kurtarmak ve insan haklarına olan inançlarını teyit etmektedir. Antlaşma'nın etik temelleri; 'halk egemenliği' fikri ve 'bireysel hakların korunması ve desteklenmesi'dir.³¹ Böylece modern zamanların iki fikri, yani Locke'cu bireysel haklara dayalı özgürlük anlayışı ve Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan halk egemenliği BM Antlaşmasında birleşmiştir.

BM Antlaşmasınının 1. maddesinin 2. fıkrası, 55. maddesi ve 76. maddesi self determinasyon ilkesini tanımıştır. Ancak self determinasyon, 1960'lı yıllara kadar Milletler Cemiyeti dönemindeki gibi siyasi bir ilke olarak görülmüş ve bağlayıcılığı olan bir uluslararası hukuk kuralı niteliği kazanamamıştır. BM Antlaşması'nın öngördüğü self determinasyon ilkesi ile ilgili olarak yapılan ilk yorumlara bakıldığında, ilkenin muğlak olduğu ve hukuki nitelikten yoksun olduğu görüşleri ağırlıktadır. İlkenin bu dar yorumu, Antlaşma'nın bir diğer ilkesi olan devletlerin egemen eşitliği ilkesinin self determinasyonu sınırlayıcı etkisine ve uluslararası ilişkilerde yaşanması muhtemel istikrarsızlık korkusuna dayanmaktadır.³²

---

³¹ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 50; Arsava, *Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler*, s. 396. Antlaşmayı hazırlayanlar, self determinasyonu veya halkların kimler olduğunu tanımlamamışlardır. Ancak Sovyet Dışişleri Bakanı, prensibe 'ulusların eşitliği ve self-determinasyonu' olarak referans vermektedir. Sovyet Dışişleri Bakanı, sömürge ahalipleri ve Milletler Cemiyeti Mandası altında bulunan ülke ahaliplerini kastediyor görünmektedir. Ancak 'halk' kavramının daha geniş bir tanıma niyet edildiğine dair kanıtların olduğu da belirtilmektedir. Sureda, A. Rigo, *The Evolution of Right of Self-Determination: A Study of United Nations Practice*, Leiden: Sijthoff: 1973, s. 99-101, dnp. 4'ten aktaran Kirgis, "The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era", s. 304-305.

³² Örneğin Hans Kelsen, self determinasyon ilkesinin hukuki bağlayıcılığı olmadığını ve madde 1/2'deki halkların kendi kaderlerini tayin (self-determination of peoples) ifadesindeki 'halkların' devletler şeklinde anlaşılması gerektiğini ve ilke ancak böyle anlaşılırsa devletlerin egemen

Antlaşma'nın 1. maddesi teşkilatın üç amacını ortaya koyar: Birincisi, uluslararası barışın korunmasıdır. İkincisi, uluslar arasında halkların self determinasyon hakkı ve eşit haklar prensibine saygı temeli üzerinde dostça ilişkileri geliştirmektir. Üçüncüsü, uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl problemlerin çözümünde ve insan haklarının desteklenmesinde, uluslararası işbirliğini gerçekleştirmektir. Her üç amaç formel olarak birbirinden ayrıdır, fakat metnin biçimi ve devletlerin pratikleri göstermektedir ki ikinci ve üçüncü prensipler ilkinin bağlıdır. BM, öncelikli amaçları, sisteme üye devletlerin çıkarlarını korumak ve mevcut devletler arası düzeni sürdürmek olan güç sahibi devletlerin oluşturduğu bir sistemdir. Bir başka ifade ile 'neo-Westphalia sistemi'dir. Halkların self determinasyonun kabulü ve bireylerin hakları bu amaçlara bağımlıdır ve tâli meselelerdir.³³

2. Sömürgeciliğin Tasfiyesi

1960'lı yıllardan itibaren uluslararası hukuk, self determinasyonun sadece siyasal bir ilke olduğu anlayışından uzaklaşmıştır. İlke, BM'nin uygulamaları çerçevesinde belli bir hukuki nitelik ve içerik kazanmıştır. Bunda BM'nin sömürgeciliğin tasfiyesi (decolonization; décolonisation; dekolonisierung) için yaptığı çalışmalar önemli rol oynamıştır. BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1960'ta kabul ettiği 1514 (XV) sayılı 'Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri'nin oylanmasında 9 çekimser ve 89 oyla 'tüm halkların self-determinasyon hakkı olduğu' açıkça kabul edilmiştir. BM Genel Kurulu daha sonra bu kez çekimser oy olmaksızın 27 Kasım 1961 tarihinde 1654 (XVI) sayılı kararı ile 1960 Bildirisi'ndeki esasları teyit etmiştir.

1960'tan itibaren sömürgeciliğin tasfiyesi süreci içinde BM uygulamasında gelişmelerin doğrultusu, self determinasyonun hak tanıyan ve yükümlülük doğuran bir kurala doğru evrilmesi şeklinde olmuştur.³⁴ Antlaşma'nın 1. maddesindeki halkların self determinasyonuna referans veren prensip, BM Genel Kurulu'nun 1960

---

eşitliği ilkesi ile çelişmeyeceğini belirtmektedir. Karaosmanoğlu, Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, s. 149.

³³ Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 51.

³⁴ Karaosmanoğlu, Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, s. 149-150.

tarihli 1514 sayılı Kararı ile bir *hakka* dönüşmüştür.³⁵ Sömürge yönetimi altındaki halkların self determinasyondan doğan hakkı, yabancı boyunduruğundan kurtularak, kendi bağımsız devletini kurma veya bir devletle birleşme hakkıdır. Bu hakka mukabil, sömürgeci devlet ise bu boyunduruğa son verme yükümlülüğü altındadır. Ayrıca kararda, eğitim, sosyal ve siyasal yetersizlikleri gerekçe gösterilerek halkların bağımsızlıklarını kazanmalarına karşı çıkılmayacağı da belirtilmektedir.³⁶ Kurulmuş veya kurulacak bağımsız devletlerin siyasal sistemlerinin niteliği veya demokratik bir rejime sahip olup olmayacakları, ‘sömürgeciliğin tasfiyesi bağlamında’ self determinasyon ile ilişkili hususlar değildir.³⁷ Ancak Güney Afrika Cumhuriyeti’ndeki *Apartheid* rejimi de BM tarafından sömürgecilik çerçevesinde değerlendirilmiştir.³⁸

Halkların self determinasyon hakkı bu dönemde sömürge ülkelerin bağımsızlığını sağlama ile bağlantılıdır. Bu bağlantı, BM üyesi devletlerin ‘uti possidetis juris’ prensibi üzerinde kendi aralarındaki anlaşma ile güçlendirilmiştir. Bu prensibe göre sömürge yönetiminden bağımsızlaşan ülkeler, eski sömürge yönetimin sınırlarını yeni bağımsız devlette de muhafaza edeceklerdir.³⁹ BM uygulamasına göre, self determinasyon sömürgeci yönetimden devralınan ülkenin tümüne, halkın

---

³⁵ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 51. Uluslararası Adalet Divanı da Namibia ve Batı Sahra konusundaki Danışma Görüşlerinde, self determinasyonun zamanla hak ve yükümlülük doğuran bağlayıcı bir hukuk kuralı haline geldiğini teyid etmiştir. Bkz. ICJ Reports 1971, s. 31-33 ve ICJ Reports 1975, s. 31-34.

³⁶ Ezeli Azarkan, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması* (Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek), Ankara: Adalet Yayınevi, 2008, s. 88.

³⁷ Ancak ileride görüleceği gibi 1966 İkiz Sözleşmelerinin kabul edilmesinden sonra bu yaklaşımın terk edilmeye başlandığı görülecektir. İkiz sözleşmelerle birlikte bütün halklar için temel hakların korunması ve demokratik yönetim ‘iç self determinasyon’un parçası olacaktır.

³⁸ Karaosmanoğlu, *Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi*, s. 151-152.

³⁹ Orta ve Güney Amerika’daki İspanya sömürgeleri 19. yüzyılda bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde bir kamu hukuku ve devletler hukuku prensibi olarak ‘uti possidetis 1810’ olarak adlandırılan ilkeyi benimsemişlerdir. Bu prensibe göre yeni kurulan devletler, eski İspanya sömürge düzenin provinzleri arasındaki sınırları yeni devletlerin sınırları olarak tanımışlardır. Arsava, *Halkların Kendi Kaderini tayin Etme Hakkının tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler*, s. 397.

tamamı tarafından ve aynı zamanda uygulanır. Başka bir deyişle halk, sömürgeci yönetimden sonra devralınacak sınırlar içinde yaşayan nüfusun tamamını ifade eder. Self determinasyon hakkına sahip grup, o ülkede yaşayan tüm halktır. Ülke içindeki farklı azınlık gruplarının ayrı ayrı self determinasyon hakkı yoktur. Uti possidetis juris prensibi, yeni devletleri güçlendirme ve yeni devletler sistemini stabilize etmeye duyulan ihtiyaç ile meşrulaştırılmaktadır. Bu dönemde BM dünyası, devletlere güç bahşederken, halklara ise koşulsuz bir statü tanımayı reddetmektedir. Dolayısı ile devletin ülkesel bütünlüğü ile halkların self determinasyon hakkı arasında varolan çatışma devam etmektedir.⁴⁰

3. İkiz Sözleşmeler

BM ayrıca 16 Aralık 1966'da 2200 (XXI) sayılı Genel Kurul kararı ile kabul edilen insan haklarına ilişkin ve İkiz Sözleşmeler olarak bilinen 'Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme' ile 'İktisadi, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme'sini kabul etmiştir. BM self determinasyon hakkının önemini vurgulamak için her iki sözleşmenin 1. maddelerinde hakka yer vermiştir. Her iki sözleşmenin ortak 1. maddelerinin ilk fıkrası şöyledir: "*Bütün halklar kendi kaderlerini tayin etmek hakkına sahiptirler. Bu hak uyarınca kendi siyasal statülerini serbestçe oluştururlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe sağlarlar.*"⁴¹ Self determinasyon hakkı böylece bir insan hakkına dönüşmüştür. İkiz Sözleşmeler 1976 yılında yürürlüğe girerek onaylayan taraflar bakımından bağlayıcılık kazanmış ve böylece self determinasyonun hukuki bağlayıcılığı güçlenmiştir.⁴² Ian Brownlie, İkiz Sözleşme hükümlerini buyurucu normlar olarak ele almaktadır. Anti-

---

⁴⁰ Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 51; Türkiye'nin Kıbrıs'taki görüşü ise, BM'nin bu temel anlayışına ters düşmektedir. Ankara'nın tezine göre self determinasyon, Kıbrıs'taki Türk ve Yunan Halkları'na ayrı ayrı uygulanmalıdır. Ancak bu tez BM'de hiçbir zaman kabul görmemiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türkiye dışında hiçbir devlet tarafından bu nedenle tanınmamıştır. Bkz. Karaosmanoğlu, Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, s. 152-153.

⁴¹ Aslan Gündüz, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım Aş., 1994 s. 195.

⁴² Karaosmanoğlu, Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, s. 150; Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 51.

sömürgecilik bağlamında bu yorum doğrudur. Ancak ilkenin bütün ihtimali görünümüleri çerçevesinde bu kadar kesin bir yorum yapılamaz.⁴³ Bunun nedeni büyük ölçüde hakkın sahibi olduğu referansı verilen ‘halk’ın uluslararası hukukun hiçbir yerinde tanımlanmamış olmasıdır.

İkiz Sözleşmeler’in 1. maddeleri, tüm halklar demekle ancak bu halkların kimler olabileceğine dair bir açıklama ve kritere yer vermemektedir. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin hazırlık çalışmaları, ‘tüm halklar’ ifadesinin bilinçli olarak tercih edildiğini göstermektedir. Hazırlık çalışmalarında açıkça ifade edildiği üzere, buradaki tüm halklar ifadesi sadece BM belgelerinde sıkça kullanılan, sömürü, yabancı boyunduruğu veya hakimiyeti altındaki halkları değil, bağımsız bir devlette yaşayan halkları da kapsamına almaktadır. Böylelikle evrensel bir hak ortaya çıkmaktadır.⁴⁴ Ancak Sözleşmeler’i yorumlayan görüşlere bakıldığında, İkiz Sözleşmeler’in 1. maddesindeki halk sözcüğünün, bir ülkedeki halkın tümünü ifade ettiği belirtilmektedir. Yoksa bir ülke halkının şu ya da bu ölçüde göre geri kalan nüfusundan ayrılan bir bölümü anlamına gelmemektedir.

İkiz Sözleşmeler’in asıl önemi, self determinasyonun içsel yönüne olan katkısıdır. Halkların bağımsız devletlerini kurma ve başka bir devletle birleşme hakkının yanında, kendi siyasal statülerini özgürce oluşturma ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini sağlama haklarını da tanımaktadır. Bu, tüm halkın temsil edildiği ve bireysel temel insan haklarının tanınıp korunduğu bir rejimin varlığı anlamına gelir. Kısaca halkın ve bireylerin normatif anlamı ile demokratik bir rejimde yaşama hakkını ifade eder ve bu hak devlete de bu hakkın gerçekleştirilmesi yönünde bir yükümlülük yükler. Bu hakla bağlantılı olan 25/b. maddesinde, “*Genel, eşit, ve gizli oyla belli dönemlerde yapılan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanma ve seçilme*” hakkından söz edilmektedir.

---

⁴³ Ian Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford University Press, 1990, s. 513’ten aktaran Kirgis, *The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era*, s. 305. Brownlie ayrıca ilkenin kesin sonuçlarının henüz tam olarak ortaya çıkmadığını belirtmektedir. bkz. Kirgis, *The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era*, s. 305, dpn. 12.

⁴⁴ Olgun Akbulut, *Bariş İçinde Yaşamın Hukuki Zemini*, İstanbul: XII Levha Yayıncılık, 2008, s. 263.

Sözleşmeler, self determinasyon kavramını genişleterek, onun içsel demokratik yönünü ortaya çıkartmıştır.⁴⁵

BM'nin 1966 tarihli İkiz Sözleşmeleri, tüm eksikliklerine rağmen self determinasyon hakkını demokratik değerler temelli içsel boyutu ile birlikte sömürge halklarının dışına doğru genişleterek bazı ilerlemelerin kaynağı olmuştur.

4. Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurmaya ve İşbirliği Yapmaya Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri

Genel Kurul'un 24 Ekim 1970 tarihinde görüş birliği ile kabul ettiği 2625 (XXV) sayılı Bildirinin 'Eşit Haklar ve Halkların Self-Determinasyonu İlkesi' başlıklı bölümünde: “(1)Tüm halkların dışardan herhangi bir karışmaya maruz kalmaksızın, kendi siyasal statüsünü saptamaya ve kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesini sürdürmeye hakkı vardır... her devletin bu hakka saygı göstermek görevidir. (2) Sömürgeciliğe süratle son vermek amacı ile tüm devletler, self determinasyonun gerçekleşmesi için çalışacaklar ve BM'de yardımcı olacaklardır” denilmektedir.

Özellikle 1. husus, İkiz Sözleşmeler'deki tüm halklar ifadesini yinelemiştir. Üstelik bunu sömürgecilik ile ilgili ifadelerden önce belirtmiştir. Batının baskısı sonucu⁴⁶ Genel Kurul, 1970'de kavramı, anti-

⁴⁵ Karaosmanoğlu, Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, s. 154-156; Gündüz, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, s. 202.

⁴⁶ Self determinasyon hakkı, BM Antlaşması'na SSCB ve eski sömürgelerin desteği ile girmişti. SSCB'nin ısrarının nedeni, o dönemde halen Batılı Devletlerin yönetiminde yer alan sömürgelerin bağımsızlıklarına kavuşması ile Batı kampının güç kaybedebileceği beklentisiydi. Nitekim görüldüğü üzere 1960 Bildirisi ile sömürge yönetimlerine son verme süreci başladı. 1966 İkiz Sözleşmeleri ve 1970 Bildirisi Batı'nın karşı hamlesi olarak değerlendirilebilir. Sömürgeciliğin tasfiyesi sürecine girilmesine rağmen self determinasyona ilişkin taleplerin hızında bir azalma görülmemiştir. Bunda sadece eski sömürgelerin değil, özellikle Belçika'nın rolü bulunmaktadır. 1966 Sözleşmelerinin hazırlığı çerçevesinde bu devletler, 1950'li yıllardan itibaren self determinasyonun sınırsız olarak formüle edilmesini ve bu şekilde bütün halklar için geçerli olmasında ısrar etmiştir. Bunun nedeni Arsava'nın belirttiği gibi, “birçok halkın bağımsızlığa ilişkin gerçekleşmemiş arzularına duyulan saygı değil, daha çok cumhuriyetleri

sömürgecilik bağlamının ötesine doğru genişletmiştir. 1970 tarihli Bildiri'nin self determinasyon ile ilgili kısmında: “*Egemen ve bağımsız bir Devletin Kurulması, serbest bir şekilde bağımsız bir devletle birleşme veya bütünleşme, veya bir halkın serbestçe tayin ettiği diğer herhangi bir siyasi statüye kavuşması, o halkın kendi kaderini tayin etme hakkının uygulanmasını teşkil eder*”⁴⁷ denilerek self determinasyonun seçenekleri belirtilmiştir.

Ancak Bildiri'nin devam eden paragraflarında: “*Yukarıdaki paragraflarda yer alan hiçbir hüküm, yukarıda tarif edilen eşit haklara ve kendi kaderini tayin etme ilkesine uygun şekilde hareket eden ve böylece ülkeye ait bütün halkı, ırk, inanç veya renk ayırımı yapmadan, temsil eden bir hükümete sahip olan egemen ve bağımsız Devletleri parçalayacak veya ülkesel bütünlüğüne veya siyasi birliğine tamamen veya kısmen zarar verecek olan herhangi bir harekete izin verecek veya teşkil edecek şekilde yorumlanmayacaktır*”⁴⁸ denilerek self determinasyon hakkına bir sınırlama getirilmiştir. Bildiri bir devletin parçalanmasına izin verecek veya teşvik edecek herhangi bir teşebbüse müsaade etmemektedir. Ancak bu kısıtlama bir yoruma göre ‘içsel self determinasyon’ kavramına bağlanmıştır. Bu nedenle, bu kısıtlama ülkeye ait bütün halkı, ırk, inanç veya renk ayırımı yapmadan temsil eden bir hükümete referans vermektedir.⁴⁹

Bu kısıtlama, Genel Kurul'un 1960'taki formülasyonundan çok farklıdır. Genel Kurul 1960'ta şöyle demektedir: “*Bir ülkenin milli birliğininin veya ülke bütünlüğününün kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir teşebbüs, BM Antlaşmasının amaç ve ilkeleri ile*

---

sömürge olarak görülen ve dolayısıyla self determinasyonun süjesi olarak bağımsızlık hakkına sahip olduğu düşünülen Sovyetler Birliğine ve heterojen nüfuslu yeni üçüncü dünya devletlerine karşı bir tehdit potansiyeli yaratma iradesiydi”. Arsava, Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler, s. 397-398; Batılı Devletler ve SSCB arasındaki siyasi gerilimin ayrıntıları için bkz. Emerson, Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları, s. 289-299.

⁴⁷ Gündüz, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, s. 55.

⁴⁸ Gündüz, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, s. 55.

⁴⁹ Kirgis, The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era, s. 305.

*bağdaşmaz.*⁵⁰ Genel Kurul'un 1960 ve 1970 formülasyonları arasındaki çarpıcı farklılık dikkate alındığında 1970'ten bu yana bir halkın, tam temsili bir forma sahip olmayan mevcut bir devletten veya en azından hükümetinin, herhangi bir ırk, inanç veya renkten insanları siyasi temsilden dışladığı bir devletten, bu halk, (self determinasyon ve ayrılma) hakkını ileri sürdüğünde ve tanımlanmış bir toprak üzerinde hak iddia ettiğinde, ayrılma hakkı olabileceğini akla getirmektedir.⁵¹

5. 1993 Viyana Bildirisi ve Eylem Programı

İnsan haklarına ilişkin 1993 BM Dünya Konferansı'nda ortaya çıkan Viyana Bildirisi'nde hükümetin ülkeye ait bütün halkı temsil etmesi gerektiği ile ilgili ifade defalarca vurgulanmıştır. Viyana Bildirisi sadece *"ülkeye bağlı olan bütün halkı, hiçbir ayırım biçimi olmadan temsil eden hükümetlere"*⁵² karşı self determinasyon hakkının ileri sürülemeyeceğini belirtmektedir. 1993 Viyana Bildirisi ile birlikte, self determinasyon hakkı genişlemiş gözükmektedir. Buna göre, bu hak, halkın temsilcisi olmayan bir hükümete karşı ileri sürülebilecektir. Ve bu halk, 1970 Bildirisi'nde olduğu gibi sadece ırk, inanç ve renk bakımından değil, diğer karakteristik özellikleri nedeni ile de politik temsilden dışlanmış bir halk olabilir.

6. Soğuk Savaş Sonrası

Self determinasyon hakkının statüsü, 1966'dan 1989-1991 periyodunda Doğu Avrupadaki Komünist Düzenin çözümlüşüne kadar - 1970 Bildirisine bağlı olarak yapılabilecek genişletici yoruma rağmen- stabil kalmıştır. Neredeyse somut olarak Avrupalı sömürge yönetimlerinden bağımsızlaşma hakkı olarak sınırlanmıştır. Bu hak pratikte, BM sözleşme ve bildirelerinde kendisine atfedilen anlamdan ve önemden daha dar yorumlanmıştır. Ve uluslararası sistemin istikrarının korunması amacı eksik olsa da başarılmıştır. Ancak BM'nin anti-sömürgeci mücadeleyi meşrulaştırması, eski sömürge yönetimleri altında yaşayan hoşnutsuz insanları içinde yaşadıkları devletlere karşı isyan

---

⁵⁰ Gündüz, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, s. 188.

⁵¹ Ayrıca bkz. Naz Çavuşoğlu, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, İstanbul: Bilim Yayınları, 1999, s. 45.

⁵² Viyana Bildirisi ve Eylem Programı, 1. Bölüm, 2. Paragraf, UN Doc. A/CONF.157/24 (pt. I) (1993).

etmeleri ve azınlık ulusları (Québeciler, İrlandalılar, İskoçlar, Galliler, Bretonlar, Korsikalılar, Basklılar, Katanlanlar, Kürtler vd.) sınırları içinde yaşadıkları devletlerine karşı farklı anlamlarda ve biçimlerde self determinasyon hakkını ileri sürmeleri konusunda cesaretlendirmiştir.⁵³

Devletler ve uluslar arasındaki çatışmayı yansıtan self determinasyon talepleri, soğuk savaş dönemi boyunca süper güçler arasındaki denge nedeni ile kontrol altında tutulabilmiştir. Ancak SSCB'nin dağılması ile Baltık Devletleri (Estonya, Litvanya, Letonya) bağımsızlık ilan ettiler. Bu ülkeler görece yakın zamanlarda Sovyet Ülkesi'ne katılmış olsalar da bu katılmanın meşruluğu Batı tarafından hiçbir zaman onaylanmamıştır. Batılıların gözünde bu devletlerin Sovyet Birliği'nden ayrılmaları teknik olarak ayrılma olarak görülmemiştir. Baltık Ülkeleri'nin tanınması ile SSCB dağıldı. Yugoslavya krizinde uluslararası toplumun ilk cevabı temkinliydi ve Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği yönündeydi. Fakat olaylar, Freeman'ın deyimi ile 'dogma'yı hızlıca defetti ve Yugoslavya korkunç bir iç savaşa sürüklendi. Post-Komünist yeni dünya düzeni ayrılıkçı kargaşanın bataklığına dönüştü. Uluslararası toplumun self determinasyon politikası bu süreçte çözüm üretmemiştir.⁵⁴

7. Ara Değerlendirme

BM bünyesinde kabul edilen sözleşmeler ve ilan edilen bildiregelerin muhtemelen bir opinio juris'i yansıttığı dikkate alınır, uluslararası hukukta self determinasyon hakkı ile ilgili şu kısa değerlendirmeyi yapabiliriz:

Self determinasyon Milletler Cemiyeti zamanında bir siyasal ilke olarak ileri sürülmüş, daha sonra Birleşmiş Milletler döneminin başlaması ve ilk aşamada sömürgeciliğin tasfiyesi çalışmaları ile birlikte yükümlülük doğuran bir hakka dönüşmüştür. İkiz Sözleşmeler ile self determinasyonun temel insan hakları ve demokratik seçimlerle bağlantılı olan içsel boyutu ortaya çıkmış, hem 1966'da kabul edilen İkiz Sözleşmeler'le hem de 1970 Bildirisi ile self determinasyon hakkı sömürge halklarının dışına doğru genişleyerek bütün halkları kapsamına almıştır. 1970 Bildirisi'nde ayrıca hükümetlerin ülkelerindeki tüm halkı

⁵³ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 52.

⁵⁴ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 52.

ırk, inanç ve din ayrımı olmadan temsil etmemeleri durumunda -a contrario yoruma göre- self determinasyon hakkının ortaya çıkacağı belirtilmiştir. 1993 Viyana Bildirisi ise hükümetlerin ülkelerindeki halkı temsil sorumluluğunu genişletmiştir.

Belirtilen bütün bu enstrümanlar dikkate alındığında self determinasyonun görünüşleri ise farklı olabilecektir. Bu bağlamda sınırlı ve (belli koşullarda ortaya çıkabilen) ayrılma hakkı, self determinasyon hakkının görünüşlerinden sadece birisidir. Kirgis'in sınıflandırması takip edilerek aşağıda en fazla öne çıkanlar belirtilmiştir. Doğal olarak, bazıları, halk ve self-determinasyon kavramlarının ne anlama geldiği üzerine mevcut anlaşmazlıklar nedeniyle biraz çelişkili görülebilir.

1. Afrika, Asya ve Karayiplerde görüldüğü üzere sömürge yönetiminden özgürleşme hakkı olarak

2. 1'in tersi olarak Porto Riko örneğinde görüldüğü gibi belirli bir toprakta yerleşik bir halkın eğer gerçek iradelerini gösteriyorsa bağımlı kalmaya devam etme hakkı.

3. Eski Sovyetler Birliği ve Çekoslovakya örneklerinde görüldüğü üzere bir devletin barışçıl yollarla sona erdirilerek eski devletin toprakları üzerinde yeni devletlerin oluşturulması hakkı olarak. Eski Yugoslavya toprakları üzerinde ortaya çıkan yeni devletler ise Sırbistan ve Karadağ'ın birbirinden ayrılması vakiası dışında, iç savaş sonucu olarak gerçekleşmişti.

4. Bangladeş ve Eritre vakıalarında olduğu gibi çatışmacı bir ayrılma hakkı biçiminde

5. Almanya örneğinde olduğu gibi ayrılmış devletlerin tekrar birleşme hakkı olarak

6. Bir konfederasyon içindeki özerk bölgede toprak temelinde veya ortak etnik köken, din ve dil bağları ile oluşmuş gruplar için ayrılmaya varmayan sınırlı otonomi hakkı olarak

7. Büyük bir politik birim içindeki azınlıkların, 'BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşmesi'nin 27. maddesinde ve BM Genel Kurulu'nun 1992 'Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirisi'nde belirtildiği biçimi ile azınlık hakları olarak

8. Haiti örneğinde olduğu gibi, içsel self-determinasyon, yani kendi yönetim biçimini seçme özgürlüğü ya da daha dar anlamı ile demokratik yönetim hakkı olarak⁵⁵

Bunlardan hangilerinin uluslararası hukuk açısından gerçekten hak olarak nitelendirildikleri, hangilerinin sadece bazı grupların emellerini yansıttıkları sorgulanabilir. *Apartheid* dahil, yabancı sömürge yönetiminden özgürleşmenin bir uluslararası hukuk kuralı olduğu açıktır.⁵⁶ Diğerleri için aynı açıklıkta bir uluslararası hukuk kuralının varlığı ileri sürülemez. Bunların hukuksal statüleri değişkendir. Zira self-determinasyon hakkı kompleks bir analiz gerektirmektedir ve bu hakka ilişkin her bir iddia, kendi koşulları içinde değerlendirilmelidir.

Genel Kurul'un 1970 ve 1993 Viyana Bildirileri'ne bakılarak da bazı değerlendirmelerde bulunabilir. Self determinasyonun en istikrarsızlaştırıcı formu olan devletin parçalanmasına, yani tek taraflı ayrılmaya ilişkin teşebbüsleri reddeden kısıtlama, demokratik hükümetin en azından devletin ülkesinde yaşayan her ırktan, inançtan ve renkten insanları ayırım yapmadan temsil etmesi ile bağlantılıdır. Hatta 1993 Bildirisine göre devletin ülkeye bağlı tüm insanları *herhangi bir ayırım* olmadan temsil edebilmesine bağlıdır. Ayrılma, self determinasyon skalasında en mütevazı olandan en aşırı olana doğru -yukarıda- sıralanan taleplerin en uç noktasındadır. Daha da ötesi, taleplerin bir derecesi olduğu gibi, temsili hükümetlerin de diktatörlüklerden en kapsayıcı demokratik yönetimlere varan dereceleri vardır. Bu nedenle self determinasyon kapsamındaki farklı taleplerin meşruluk dereceleri, hükümetin halkı temsil derecesine/orantısına bağlıdır. Bir tarafta hükümetin temsil kabiliyeti ve diğer tarafta self determinasyon talepleri ile ortaya çıkan ve uluslararası toplumun tolere edebileceği istikrarsızlığın derecesi arasında ters bir ilişki vardır. Eğer hükümet kapsayıcılık ve normatif değerler açısından demokrasi skalasının en üst seviyesinde ise uluslararası toplumun güvenini elde edecek tek self determinasyon, minimal düzeyde istikrarsızlık doğuracak talepler olabilir.

---

⁵⁵ Egemen olmayan otonomi, azınlık hakları ve mevcut bir devlete katılma gibi bazı kavramlar veya uygulamalar self determinasyonun inkarından ziyade onun türleri olarak görülebilir. Bkz. Michla Pomerance, *Self Determination in Law and Practice*, Springer, 1982, s. 3, 25-26'dan aktaran Kirgis, *The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era*, s. 307.

⁵⁶ Karaosmanoğlu, *Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi*, s. 155.

Eğer hükümet kabul edilemez derecede aşırı bir biçimde toplumun bütün unsurlarını temsil kabiliyetinden yoksunsa daha fazla istikrarsızlık yaratma potansiyeli olan self determinasyon talepleri kabul edilebilecektir.⁵⁷

Bu tabloda halkın ve taleplerinin temsil edildiği bir demokrasiden ayrılma hakkı, self determinasyon hakkının meşru bir uygulaması olarak görünmeyecektir, fakat bir demokrasi içindeki yerli grupların kendi dillerini kullanmaları ve baskıcı olmayan kültürel pratiklerine uygun yaşama istekleri, her zaman için self determinasyon kapsamında olmasa da tanınmalıdır. Bunun tersine, bir dikta rejimi altında yaşamak durumunda kalan grupların ayrılma talebi meşru bir talep olarak görülebilir. Bu anlamda bütün ayrılma taleplerinin her zaman istikrarsızlık yaratacağı söylenemez. Ayrılma talebinin yaratacağı istikrarsızlık, ayrılıkçı grubun ülke bütününden ayırmak istediği topraklar üzerindeki tarihsel iddialarının inandırıcılığına bağlıdır.⁵⁸

Self determinasyon hakkı, tek boyutlu olmayan, hak talebini ortaya çıkaran faktörlerin kombinasyonuna bağlı değişkenlik gösteren bir haktır. Bu faktörlerin en önemlileri, çevresindeki bütün koşulları hesaba katarak self determinasyon talebinin neden olabileceği istikrarsızlık ve sorumlu bir hükümetin ülkesinde yaşayan halkı temsil kabiliyetinin derecesidir. Eğer hükümet ciddi biçimde temsil edici bir nitelikte değilse, uluslararası toplum ciddi istikrarsızlık yaratabilecek self determinasyon taleplerini bile meşru görebilir.⁵⁹

IV. SELF DETERMİNASYON HAKKININ BOYUTLARI

Daha önce de belirtildiği gibi günümüz uluslararası hukuku, bir insan topluluğunun haklarını 'halkların kendi kaderlerini tayin hakkı' ilkesine dayanarak kullanacağını kabul etmektedir. İkiz Sözleşmeler'le başlayan dönem uluslararası hukukunun yorumunu da dikkate aldığımızda self determinasyon ilkesinin/hakkının iki boyutlu bir kavram olduğu görülmektedir⁶⁰: Devlet içinde yaşayan grubun 'ayrılarak' yeni bir

⁵⁷ Kirgis, *The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era*, s. 308.

⁵⁸ Kirgis, *The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era*, s. 308.

⁵⁹ Kirgis, *The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era*, s. 310.

⁶⁰ Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, s. 141. Uluslararası hukuk metinleri aslında self determinasyonu iç ve dış self determinasyon biçiminde bir bölünmeye tabi tutmaz. Dolayısı ile iç self determinasyon kavramı, self determinasyon

devlet şeklinde örgütlenebilmesi talebi olarak ortaya çıkan ‘dışsal self determinasyon hakkı’ ve ayrılma söz konusu olmadan ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini yaşadığı ülke içinde sağlama imkanına sahip olma anlamında ‘içsel self determinasyon hakkı’.⁶¹ Yukarıda anlatıldığı üzere bazı yorumlara göre günümüz uluslararası hukuku, halkların iç self determinasyon hakkı ihlal edildiğinde, dış self determinasyon hakkının kullanılmasına imkan vermektedir. Tanınmaması veya ağır bir şekilde ihlal edilmesi dış self determinasyon iddiasının nedenlerinden birisi olduğu için önce iç self determinasyon kavramı incelenecektir.

A. İç Self Determinasyon

İç self determinasyon, bir halkın devletin iç örgütlenmesinde dilediği yönetim biçimini herhangi bir dış baskı olmadan seçebilmesine ilişkin hakkını ifade eder. Bu hak özellikle siyasal yönetim biçimi ile bağlantılandırılmaktadır. Başka bir deyişle bu hak öncelikle, devlet ve hükümet biçimlerinin saptanmasında halkların özgür olduğunu vurgular.⁶² Siyasal yönetim biçimi yanında, toplumsal, ekonomik ve kültürel sistemi seçebilme hakkını da içerir.⁶³ Self determinasyon hakkının içerdiği demokrasi unsuru muvacehesinde insanlar ne tür bir devlete tarafından yönetilmek istediklerini karara bağlayabilmektedir. İç self determinasyona sahip olan bir halk iç işlerini, devlet ve hükümet

---

ile ilgili geleneksel yazının bir parçası değildir. Ancak, Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Milletlerarası Sözleşme hükümlerine göre kurulan İnsan Hakları Komitesince self determinasyonun iç boyutu üzerinde önemle durulmuştur. Ayrıca, uluslararası hukukçu, siyasetçi ve bilim adamları tarafından da self determinasyon yerine getirildikten sonra dahi demokratik rejimin önemini vurgulamak için iç self determinasyon kavramı kullanılmaktadır. Batılı ülkeler de kendi demokratik nosyonlarını yansıttığı için iç self determinasyon kavramını tercih etmektedirler. Mustafa Şahin, Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000, s. 39.

⁶¹ Akbulut, Barış İçinde Yaşamın Hukuki Zemini, s. 261.

⁶² Ancak self determinasyon hakkı giderek ekonomik bir içerik de kazanmış ve halkların oluşturdukları devlet örgütlenmeleri vasıtası ile doğal kaynaklar üzerindeki sürekli egemenliklerinin self determinasyon hakkının bir parçası olduğu gerek BM Genel Kurulunca gerekse de öğretide kabul edilmektedir. Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, s. 141-142.

⁶³ Baskın Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, 4. Basım, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001, s. 108.

şeklini istediği gibi şekillendirebilir, hatta bir yoruma göre yönetiminde antidemokratik unsurları öngörebilir veya muhafaza edebilir.⁶⁴ Devlet ve hükümet biçimi veya antidemokratik unsurlara yer verebilme iktidarı anlamında iç self determinasyonun bu kavranışı etnik, dinsel, dilsel vb. yönlerden homojen toplumlarda bir sorun yaratmayabilir. Ancak iç self determinasyonun özellikle azınlık grupları açısından insan hakları ve kendi kendini yönetim ile bağlantısı vardır. Devletin sınırları içerisinde farklı ulusal, etnik, dinsel veya kültürel özelliklerinden dolayı azınlık grupları varsa, bu grupların iç self determinasyonu, belli bazı azınlık/kültürel haklarının tanınmasına ve bir dereceye kadar yönetsel otonomiye sahip olmalarına bağlıdır.⁶⁵ Demokratik yönetim biçiminin geliştirilmesi, siyasi katılım ve demokratik haklar iç self determinasyonun tecrübe edilmesini sağlar.⁶⁶ İç self determinasyonu inkar eden ve demokratik katılım yollarını sürekli olarak kapalı tutmakta ısrar eden devletlerden ayrılma talebi ortaya çıkacaktır. Özellikle 1966 tarihli İkiz Sözleşmeler’le başlayan dönemle birlikte bu türden ayrılma taleplerinin meşruluğu daha fazla kabul görebilir. Bu bağlamda azınlık grupları açısından iç self determinasyonun, ayrılmayı ikame edici bir özelliği olduğu söylenebilir. Temel haklar ve -koşullara göre- otonomi tanındığında, artık ayrılma formunda dış self determinasyona gerek kalmayacağı varsayılabilir. Ancak sadece otonomi olarak nitelendirilen iç self determinasyona sahip olan bir halk tam egemen olmadığından, iç self determinasyon, ayrılmanın gündeme gelmesi için gerekli olan bazı koşulların oluşumunda bir aşama olabilir.⁶⁷

B. Dış Self Determinasyon - Ayrılma Hakkı

Self determinasyon ilkesinin ikinci yanı ise bir halkın bağımsız bir devlet kurmak, özgür ortaklık ve dilediği bir devlete bağlanabilmeyi

---

⁶⁴ Arsava, Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler, s. 389.

⁶⁵ Azınlıkların yönetime katılması ve (azınlık) haklarının korunmasını self determinasyonun bir formu olarak görmeyen temkinli yazarlar bile son tahlilde gerekirse azınlıklara otonomi verilebilmesini onaylamaktadır. Bkz. Karaosmanoğlu, Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, s. 155.

⁶⁶ Şahin, Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası, s. 39; Çavuşoğlu, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, s. 47.

⁶⁷ Arsava, Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler, s. 390.

seçme hakkını ifade eder.⁶⁸ Ancak uygulanan uluslararası hukuk dünyanın siyasal ve toplumsal koşullarını da dikkate alarak dış self determinasyon/ayırılma hakkını bazı şartlara bağlamaktadır. Ayırılma hakkı, bir yandan istikrarı koruyucu bir kavram olan ülke bütünlüğü ile birlikte, devletlerin egemenlik hakkı, iç işlerine müdahale yasağı ve sınırların değişmezliği ilkeleri ile sınırlanmıştır⁶⁹. Ayrıca bu hakkı kullanabilecek insan topluluğunun niteliği de bir kayıtlama olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası hukuka bakıldığında farklı biçimlerde anlaşılabilen halk ve ulus kavramlarının değişik anlamları üzerinde durulmadan (yeni) bağımsız bir devlet kurabilmenin sömürge altındaki halklarla sınırlandırıldığı söylenebilir. Bu kabule göre, sadece sömürgecilüğün tasfiyesi bağlamında sömürge halkları, koşulsuz olarak self determinasyon ilkesine/hakkına dayanarak bağımsız devletler kurabilecektir.⁷⁰

Ancak 1991 yılında SSCB'nin 1992 yılında da Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte self determinasyonun sömürgeler dışında da uygulanabileceği gündeme gelmiştir. Zira adı geçen devletlerden ayrılarak ortaya çıkan yeni devletler self determinasyon ilkesine dayandıklarını bildirmişler ve uluslararası toplumda önemli bir itiraz ile karşılaşmamışlardır. Belirtilmelidir ki hem SSCB hem de Yugoslavya federal devletlerdi ve federasyonların dağılması ile bağımsızlık kazanan devletler daha önce zikredilen federasyonların federe unsurlarıydılar. Ayrıca federasyon anayasalarında federe devletlerin ve cumhuriyetlerin self determinasyon hakkına sahip oldukları öngörülmüştü.⁷¹ Ayırılma hakkına, SSCB Anayasasının 72. maddesinde yer verilmiştir: 'Her Birlik Cumhuriyetinin özgürce ayrılma hakkı vardır.'⁷² Birçok Sovyet Cumhuriyeti, anayasadaki bu maddeden yararlanmıştı.⁷³

---

⁶⁸ Vishnu Nair / Bhagya Shree Kammath, The Right To Secede In A Sovereign State, International Journal of Research And Analysis, Volume 2, Issue 6, 2015, s. 333.

⁶⁹ Çavuşoğlu, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, s. 47.

⁷⁰ Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, s. 142.

⁷¹ Pazarıcı, Uluslararası Hukuk, s. 142.

⁷² Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, s. 110; Soğuk Savaş döneminde yazdığı bir eserde Rupert Emerson, SSCB'yi oluşturan Cumhuriyetlerin birlikten ayrılma hakkının propaganda değeri dışında hiçbir siyasal gerçeğe uymayan bir gösteriş olduğunu ileri sürmüştür. Zira Lenin'den beri sosyalizmin gereklerinin ulusların iddialarından daha öncelikli ve önemli olduğu kabul edilmektedir. Bkz. Emerson, Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika

Diğer yandan yukarıda ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere BM Genel Kurulu'nun 1970 tarihli Bildirisi ile 1993 Viyana Bildirisi ve Eylem programında tüm toplumu temsil eden bir hükümete sahip devletlerde self determinasyon ilkesine dayanılmayacağı belirtilmesi nedeni ile mefhumu muhalifinden hareketle tüm toplumun temsil edilmediği demokratik olmayan yani iç self determinasyonun gerçekleşmediği devletlerde, halkların dış self determinasyon/ayırılma hakkının gündeme gelebileceği belirtilmektedir.⁷⁴

Arsava'nın belirttiği gibi halkların self determinasyon hakkına dayanarak ayrılmayı hedeflemeleri uluslararası sistemde istikrarsızlık yaratma potansiyeline sahiptir. Bu anlamda devletlerin önemli bir kısmı ülkesindeki mevcut ulusal grupların ve azınlıkların zaman içinde özerkliğini ve nihayet devlet olarak bağımsızlığını talep etmesi ile karşılaşabilir. Prensip olarak ayrılma hakkı, self determinasyon hakkına istinaden iddia edilmektedir. Farklı halkların yaşadığı devletlerde halkların kendi bağımsız devletlerini kurma iddiası ile otoritesine tâbi olarak yaşadıkları devletten ayrılma riskini önlemek için uluslararası camiada yer alan devletler self determinasyon hakkının bir simetrisi olan sınırsız ayrılma hakkını reddetmektedir.⁷⁵ Ancak self determinasyon hakkı kabul edilmekle beraber, ayrılma hakkının reddedilmesi self determinasyon hakkının kapsamı konusunda belirsizlikler yaratmaktadır. Bir yönü ile self determinasyon hakkını ve diğer yönü ile bu hakkın ayrılma hakkını içermediğini belirten uluslararası hukuk enstrümanlarındaki ifadeler, self determinasyon kavramı etrafındaki belirsizliği ortadan kaldırma adına bazı teorilerin geliştirilmesine neden olmuştur. Bu teoriler self determinasyon hakkının etik temelleri ve pratik uygulaması üzerinedir.

Halklarının Ortaya Çıkışları, 288. Ancak belirtilmelidir ki tarihsel gelişim, SSCB Anayasasındaki ayrılma hakkına ilişkin hükümlerin demokratik işlevini ve değerini doğrulamıştır.

⁷³ Montserrat Guibernau, Devletsiz Uluslar Ulussuz Devletler, Neşe Nur Domaniç (Çev.), Işıtan Gündüz (Der.) Milliyetçilik Üzerine Ulussuz Devletler Devletsiz Uluslar içinde (5-43), İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008, s. 20.

⁷⁴ Pazarcı, Uluslararası Hukuk, s. 142; Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, s. 114-115.

⁷⁵ Arsava, Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler, s. 390.

V. SELF DETERMİNASYON HAKKI TEORİLERİ

Ayrılma biçimde tezahür eden self determinasyon hakkını meşrulaştırmak için siyaset felsefesine bakıldığında Platon, Aristoteles, Hobbes, Locke, Rousseau, Hegel, Marx ve Mill gibi önemli isimlerin konuyu ele almadıkları görülür. Durum, uluslararası politika ve hukuktaki gelişmelere rağmen 1980'li yıllara kadar çağdaş siyaset felsefesinde de aşağı yukarı aynıdır. 1980'lerden itibaren başlayan ve 1990'larda giderek yoğunlaşan bir akademik ilgi sayesinde ayrılmanın moral gerekçelerini ortaya çıkarmaya yönelik bazı teoriler geliştirilebilmiştir.⁷⁶

Bu çalışmada ele alınacak bütün teoriler liberal demokratik değerlere dayandırılmaktadır. Zira batıda liberal demokratik değerler üzerinde bir konsensüs vardır ve bu değerler bir şekilde uluslararası toplumun hakim ideolojisini belirlemektedir. İncelenecek her bir teori ideal tiplerdir, bu nedenle bir teoriye dayandığını ileri süren gerçek görüşler veya politikalar bu ideal teorilerden unsurlar barındırmakla birlikte sapmalar da gösterebilir. Farklı teorileri incelemek, ortak liberal demokratik köken iddiasına rağmen teorisyenlerin nerede ve neden farklı görüşleri benimsediklerini anlamamızı sağlar. Liberal değerlerin farklı kombinasyonları, farklı teoriler ve politikaları ortaya çıkarır.⁷⁷

A. Temel Hak Teorileri

Farklı yazarlar, özünde birbirine çok yakın olan yaklaşımlarını farklı terimlerle nitelendirmişlerdir. Bu nedenle bir temel hak teorisinden çok temel hak teorilerinden söz edilebilir. Temel hak teorisi; tercih teorisi, demokratik teori, plebisit teorisi veya birliksel grup teorisi olarak da adlandırılabilir. Bunun nedeni liberal demokrasinin günümüzde genellikle birleşik bir fikir olarak görülmesidir.⁷⁸ Burada, çalışmanın

---

⁷⁶ Allen Buchanan, Toward a Theory of Secession, Ethics, Vol. 101, No. 2 (Jan., 1991), s. 323.

⁷⁷ Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 53.

⁷⁸ Bununla birlikte demokratik ve liberal gelenekler birbirinden farklıdır ve görece yakın zamanda birleştirilmiştir. Liberalizm bireylerin haklarına vurgu yaparken, demokrasi halk egemenliğine öncelik vermektedir. Çağdaş politika teorisyenleri, demokrasinin değerini mi liberal öncüllerden yoksa liberal değerleri mi demokratik öncüllerden devşirdiklerine göre

sınırlılığı da dikkate alınarak Allen Buchanan'ın yaptığı basitleştirme takip edilecek ve tüm bu yaklaşımlar temel hak teorileri başlığı altında incelenecektir.⁷⁹ Buchanan 1997 yılındaki 'Theories of Secession' adlı makalesinde, 'atfedilmiş grup teorisi' olarak adlandırdığı, özünde 'Milliyet Prensibine' dayalı teorileri de temel hak teorileri başlığı altında sınıflandırmışsa da bu çalışmada Freeman'ın yaklaşımı kabul edilecek ve 'Milliyet Prensibine' dayalı teoriler, 'komüniteryen teori' başlığı altında incelenecektir.

Temel hak teorilerinin özü, dışsal self determinasyon/ayırılma hakkının gruplar üzerinden görüşülerek, bir halk oylamasında bağımsızlık lehine çoğunluğun desteğinin alınması gerektiğidir. Bu teoride aşağıda incelenecek olan komüniteryen teorinin aksine zorunlu koşul anlamında bile bir grubun ayrılma hakkına sahip olabilmesi için etnisite veya kuşatan/kuşatıcı kültür benzeri ortak bir özellik göstermesi gerekmediği yaklaşımı benimsenmiştir. Grup üyelerinin kendi devletlerine sahip olmayı istemeleri için başkalarından farklı, ırk, etnisite, dil, kültür, din vb. bazı özellikleri paylaştıklarına inanmalarına dahi gerek yoktur. Ayrılıkçıların, üzerinde yaşadıkları toprağı kendi devletleri kılmak için ne tarihsel ne de tasavvur edilmiş herhangi bir ortak bağı ihtiyacı yoktur. Bunun yerine, temel hak teorisi, en azından grup üyelerinin çoğunluğunun gönüllü siyasi seçimine, kendi bağımsız politik birliklerini oluşturma kararlarına odaklanmıştır. Heterojenlik derecesinden bağımsız olarak, herhangi bir grup ayrılma hakkını ileri sürme kapasitesine sahiptir. Bütün mesele, grup üyelerinin bir araya gelerek kendilerine ait bağımsız siyasal bir birlik oluşturma yönündeki gönüllü seçimleridir. Bu teoriye göre ayrılma hakkı aynı zamanda başka bir siyasal birlik oluşturma hakkıdır.⁸⁰

Temel hak teorisinin en önemli temsilcisi Harry Beran'dır. Beran, ayrılma hakkı teorisini, siyasi sadakatin rıza teorisine dayandırmıştır.⁸¹ Beran'a göre yönetilenlerin, (toplumsal) sözleşmecî teorisyenlerin kabul

---

ayrışmaktadırlar. Bu bağlamda modern milliyetçiliğin liberal olmaktan çok demokrasi ile ilişkili olduğu belirtilmelidir.

⁷⁹ Buchanan, Theories of Secession, Philosophy and Public Affairs, Vol. 26, No. 1 (Winter 1997), s. 37.

⁸⁰ Buchanan, Theories of Secession, s. 38-39.

⁸¹ Harry Beran, The Consent Theory of Political Obligation, Beckenham, Kent: Croom Helm, 1987, s. 37'den aktaran Buchanan, Toward a Theory of Secession, s. 327.

ettiği gibi varsayımsal değil, fiili rızası, siyasi sadakat için zorunlu bir koşuldur. Ve ayrılmak isteyenler için buna izin verilmemesi durumunda rızanın varlığından emin olamayız. Beran, self determinasyonun ayrılma biçiminde kullanılabilmesini gerekçelendirmek için teorisini üç liberal ilkeye dayandırmaktadır. Bunlar; ‘özgürlük’, ‘halk egemenliği’ ve ‘çoğunluk yönetiminin meşruiyeti’dir. Onun teorisi, liberalizmin en temel değerinin bireysel otonomi hakkı olduğu varsayımı ile başlar. Bu hak, aynı zamanda örgütlenme hakkını da icap ettirir. Başka bir deyişle, bireysel otonomi, kişilerin özgürce birlik oluşturma ve birlikten çıkma hakkını da içerir.⁸² Beran devamla, eğer siyasi toplum ancak gönüllü ise meşruiyet iddiasının geçerli olacağını söyler. Yani, demokratik meşruiyet için bireylerin rızası esastır. Yurttaşlar sadece rızaları vasıtası ile siyasi yükümlülükler üstlenebilirler ve rıza serbestçe verilebildiği gibi, istenildiği zaman geri de çekilebilir. Sınırları içinde yaşadıkları devlette istediklerini bulamayanlar siyasi yönetime verdikleri onayı geri çekebilir ve alternatif bir devlet kurabilirler. Beran, kendisini ayrı bir grup olarak gören, bir bölgede çoğunluğu oluşturan ve bağımsız bir siyasi topluluk olarak varlığını sürdürmek isteyen her grubun ayrılma hakkı olduğunu kabul eder. Eğer devletin belli bir bölgesinde yaşayan nüfusun çoğunluğu, devletten ayrılmak istiyorsa, bunu yapmak hakkına sahiptir. Belirtilmelidir ki, ayrılma referandumunda oy hakkı sadece ayrılmayı düşünen grubun bölgesi sınırları içindeki yurttaşlara tanınmaktadır, ülkenin geri kalanının referandumda oy hakkı bulunmamaktadır.⁸³

Beran’ın teorisi, usûle ilişkin koşullar, insan haklarına ilişkin kısıtlamalar ve ekonomik kaynak garantileri de içerir. Örneğin, ayrılmak isteyen grubun oy kullanabileceği bölgenin sınırlarının belirlenmesinde mükerrer halk oylaması yapılmalıdır.⁸⁴ Ayrıca, grupların self determinasyon hakkı, grup, yeni oluşacak devletin sınırları içindeki

---

⁸² Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 53; Kalaycı, *Ulus Devletin Başağrısı Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği*, s. 76; Margaret Moore, *Cosmopolitanism and Political Communities, Social Theory and Practice*, Vol. 32. No. 4, Special Issue: *Cosmopolitanism and the State* (October 2006), s. 633.

⁸³ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 54; Kalaycı, *Ulus Devletin Başağrısı Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği*, s. 76-78.

⁸⁴ Kalaycı, *Ulus Devletin Başağrısı Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği*, s. 78.

herkesin bireysel insan haklarına saygı gösterecekse tanınmalıdır.⁸⁵ Bunların yanında ayrılmak isteyen grup, bağımsız bir devletin yaşaması için gerekli olan zorunlu kaynakları tedarik edebilmelidir.⁸⁶

Beran'ın teorisinin bireyci karakteri, ayrılıkçı gruplara self determinasyon hakkının verilmesini savunurken, ayrılan grubun aynı hakkı kendi bölgesinde yaşayan diğer gruplara tanınmasını şart koşmaktadır. Görüldüğü üzere, Beran, tekrarlanan ayrılmaya (recursive secession) izin vermekte ve bunu teorisinin tutarlılığı adına zorunlu şart saymaktadır. Ayrılmaya hakkını kullanarak kendi devletini oluşturan gruba karşı olan bir başka grup eğer yeni oluşan ülkenin bir bölgesinde çoğunluğu oluşturuyorsa aynı ayrılma hakkından yararlanabilecektir. Yeni ayrılıkçı devlet, sınırları içindeki bir bölgedeki çoğunluğun da kendisinden ayrılma hakkını tanımalıdır. Bu durumda, tekrarlanan ayrılma Buchheit'in sonsuz bölünebilirlik (indefinite divisibility) dediği⁸⁷, Nimni'nin ise 'matruşka sendromu' olarak nitelediği problem ortaya çıkar.⁸⁸ Sonsuz bölünebilirlik kapsamında Beran'a gelen eleştiri, eğer ayrılma hakkı bu kadar geniş ve esnek bir hak olarak ele alınırsa, devletler sisteminin sonu anarşi olan çok sayıda küçük devlete bölüneceğinden duyulan kaygıdır. Sonsuz bölünme itirazı ve risklerine karşı Beran verdiği dört karşılık vardır:

1. Ayrılmaya eğer savaşa neden oluyorsa hemen hemen hiçbir zaman meşru görülmez. Ayrılmaya savaşı meşrulaştırdığını savunanlar, self determinasyonu savunanlar değil, self determinasyona karşı çıkanlardır ve kınanması gerekenler de ayrılma hakkına karşı çıkanlardır.

2. Savaş dışında, ayrılmaya liberal tipi, sonsuz bölünebilirlik itirazını geçersiz kılar.

3. Sonsuz bölünebilirlik eğilimi, gerçek dünyada, self determinasyonu düşünen grupların kendisi tarafından sınırlanacaktır.

---

⁸⁵ Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 55.

⁸⁶ Kalaycı, Ulus Devletin Başağrısı Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği, s. 79.

⁸⁷ Lee. C. Bucheit, Secession: The Legitimacy of Self-Determination, Yale University Press, 1978, s. 19-20.

⁸⁸ Nimni, Ulusal Bölgesel Azınlıklar, demokratik Teori ve Ulusal Kendi Kaderini Tayin Hakkı, s. 185.

4. Sonsuz bölünme problemi, bölünme tehlikesi içinde olan devletin ayrılmak isteyen gruplara vereceği ödünlerle azalacaktır.⁸⁹

Ayrılma konusunda esnek bir çerçeve çizen Beran'ın temel hak teorisinde ayrılmayı zorlaştıran bazı unsurlara da yer verdiği görülmektedir. Beran, bir grubun çoğunluğunun ayrılma yönünde karar vermiş olsa bile, aşağıdaki koşulların varlığı altında, yeni bir devletin kurulmasını onaylamayarak kendi orijinal tezi olan rızaya dayalı temel hak teorisine kısıtlamalar getirmektedir. Bu kısıtlamalar şunlardır: Yeni devlet,

1. Bağımsız bir devletin sorumluluklarını yerine getiremeyecek denli küçükse

2. Ayrılması ahlaken ve pratik olarak mümkün olduğu halde kendi içindeki alt grupların ayrılma hakkına izin vermeye hazır değilse

3. Çeşitli nedenlerle ayrılamayan alt gruplarını sömürme ve onlara baskı yapma uğraşındaysa

4. Var olan bir ülkenin sınırları ile kuşatılmışsa

5. Ayrıldığı devletin ülkesinin kültürel, ekonomik veya askeri olarak çok temel bir yerini işgal ediyorsa

6. Ayrıldığı devletin ülkesindeki nispi olarak çok büyük oranda ekonomik kaynaklarını işgal eden bir bölgesindeyse ayrılma talebi meşru olmayacaktır.⁹⁰

Beran'ın ayrılma hakkına getirdiği bu kısıtlamaların geçersizliğini göstermeye çalışan McGee'nin fikirlerine baktığımızda ise şu noktalar önemli görünmektedir:

Öncelikle, ülkenin küçüklüğü argümanı yanlıştır. Zira, Andora, Bahreyn, Lihtenştayn gibi çok sayıda küçük devlet dünyanın hemen her kıtasında vardır. McGee'ye ek olarak, Margaret Moore, eğer siyasal birim çok küçük ve kaynak fakiriyse ve bu birimdeki halk fakirleşecekse, şurası

---

⁸⁹ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 55.

⁹⁰ Erdoğan, *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, s. 100-101.

açıktır ki, bu etkenin referandumda halkın kendisi tarafından dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.⁹¹

Beran'ın ayrılmayı planlayan grubun alt gruplarına ayrılma hakkını vermeye hazır olmamaları durumunda ayrılma hakkına sahip olamayacağı şeklindeki ikinci argümanı da McGee'ye göre ikna edici olmaktan uzaktır. McGee'ye göre yeni devlet, azınlıklarına baskı yapma kararı alabilir, ama bu bir insan hakları ihlali sorundur, yalnız başına bir ayrılma sorunu değildir. Her iki mesele birbirine karıştırılmamalıdır.⁹²

Beran'ın kuşatılmış olma argümanı da yanlıştır. Roma şehri içindeki Vatikan bu yanlışı görmek için yeterli bir örnektir. Diğer yandan bütün ada devletleri bir şekilde kuşatılmıştır. Suyla çevrenme yerine karayla çevrenme, bir grubun devlet olma hakkını ortadan kaldırmaz.⁹³

Ayrılmayı düşünen grubun, mevcut ülkenin kültürel, ekonomik veya askeri olarak çok temel bir yerini işgal ediyor olması da self determinasyon hakkının engellenmesi için makul bir açıklama olarak görülmemelidir. Beran'ın bu kısıtlaması, serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu dünya siteminde anlamlı bir itiraz değildir. Askeri argüman ise daha da problemli gözükmektedir; insanların, diğerleri için askeri anlamda önemli diye istedikleri bir yönetim altında yaşama temel haklarından mahrum bırakılması kabul edilebilir değildir.⁹⁴

Ekonomik kaynakların eşitsiz şekilde dağılması ve mevcut devletin ülkesinin ekonomik kaynaklarının üzerinde yeni bir devletin kurulmasına izin verilmemesi maddesi de yine liberal ekonomik sistemin özel mülkiyete öncelik tanıyan yaklaşımı ve ekonomik kaynakların çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda geçerli bir argüman değildir. Örnek olarak, doğal kaynağa sahip olmayan Japonya ihtiyaç duyduğu

---

⁹¹ Kalaycı, Ulus Devletin Başağrısı Ayrılcılık Kanada Quebec Örneği, s. 81; Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 101.

⁹² Kalaycı, Ulus Devletin Başağrısı Ayrılcılık Kanada Quebec Örneği, s. 81-82; Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 101. Ancak böyle bir durumda yeni devletin ülkesindeki azınlıkların gelecekte ayrılmayı istemeleri olasıdır. Yani bir insan hakları sorunu, self determinasyon sorununa dönüşebilir.

⁹³ Kalaycı, Ulus Devletin Başağrısı Ayrılcılık Kanada Quebec Örneği, s. 82; Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 101.

⁹⁴ Kalaycı, Ulus Devletin Başağrısı Ayrılcılık Kanada Quebec Örneği, s. 82; Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 101.

petrolün %99'unu ithal etmesine rağmen güçlü bir ekonomiye sahiptir. Brezilya ve eski Sovyetler Birliği zengin doğal kaynaklarına rağmen istikrarlı ve zengin ekonomiler değildir.⁹⁵

Christopher Wellman, temel hak teorisinin 'plebisit' varyantını geliştirmiştir. Wellman'ın teorisine göre, öncelikle politik birlik ya da kendi ifadesi ile siyasi self-determinasyon hakkı vardır. Beran'ın teorisindeki hak kavrayışı gibi, burada da hak, düzeltici işlevi olan, diğer hakların ihlal edilmesinden türemiş bir hak değildir. Bağımsız olarak karakterize edilebilir bir haktır. Wellman'ın teorisi, ülkede yaşayan herhangi bir grubun siyasi bir birlik olarak kendi devletini kurma hakkını şu koşullarda tanıır:

1. Grup yerleşim alanında çoğunlukta,sa,
2. Başta adalet ve güvenliğin sağlanması olmak üzere devleti meşrulaştıran fonksiyonları etkili bir şekilde yerine getirebilecek kapasiteye sahip ise,
3. Mevcut devletten toprağın ayrılması, bölünen devleti meşrulaştıran benzer fonksiyonları etkili şekilde yerine getirme kapasitesine zarar vermeyecekse.⁹⁶

Görüldüğü üzere, mevcut temel hak teorileri bir devleti meşru kılan tüm fonksiyonların etkili bir şekilde yerine getirildiği durumlarda bile ayrılma hakkını tanıır. Bu fonksiyonlar; başta hakların tanınması ve korunması anlamında adalet ve güvenlidir. Bu arada tamamı ile adil bir devlet ifadesinin de açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Devlete atfedilen adil sıfatı, başta insan hakları olmak üzere tartışmaya yer bırakmayacak biçimde kabul edilen ahlaki hakları ihlal etmeyen ve azınlıklara karşı ayrımcı politikalar izlemeyen devlete yakıştırılmaktadır. Adaletin bu türden kavranışı doğal ve görece evrensel anlamdadır.⁹⁷

Bir değerlendirme yapmak gerekirse, Beran ve Wellman'ın teorileri hem liberal hem de demokratiktir. Bireysel otonomi ve çoğunluk kuralı üzerine kuruludur. Fakat temelleri liberal öncüllere dayanır ve bu temellere uygun olarak bireyci ve usülcü özellikler taşır. Başka bir ifade ile kolektif yönü zayıflatılmış ve herhangi özsel, a priori bir amaca

⁹⁵ Kalaycı, Ulus Devletin Başağrısı Ayrılkçılık Kanada Quebec Örneği, s. 83; Erdoğan, İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, s. 102.

⁹⁶ Buchanan, Theories of Secession, s. 39-40.

⁹⁷ Buchanan, Theories of Secession, s. 40.

yönelmez. Yurttaşların ortak yaşam arzularının siyasal görünümü olan self determinasyon hakkı, kolektif bir hak olarak değil, bireylerin siyasal tercihleri ile ortaya çıkan ve gerçeklik kazanabilen bir hak olarak düşünülür. Diğer yandan, ayrılma talebinin ortaya çıkması için aşağıda inceleyeceğimiz ‘onarıcı hak teorisi’ gibi ciddi insan hakları ihlalleri, siyasal baskı ve ekonomik sömürünün sona ermesi veya ‘komüniteryen teori’ gibi ulusal-kültürel kimliğin korunması arzusu gibi ahlaki nedenler aranmaz. Bir bölgede yaşayan insanların demokratik tercihlerini ayrılma yönünde kullanmaları, teoride yer alan ve yukarıda belirtilen diğer kısıtlamalarla uyumlu olmak kaydı ile tek önemli kriterdir.⁹⁸ Buchanan’ın deyimi ile, temel hak teorisi, bir grup adaletsizliğe maruz kalmaya bile grubun mükemmel adil bir devletten ayrılma genel hakkına sahip olduğunu onaylar.⁹⁹

-
- ⁹⁸ Kalaycı, *Ulus Devletin Başağrısı Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği*, s. 76.
- ⁹⁹ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 40. Farklı bir bağlamda yazmış olsa bile Chandran Kukathas’ın rızaya dayalı meşru otorite ile adil otorite arasındaki ilişkiye dair çözümlemesi temel hak teorisinin mantığını kavramamıza yardımcı olabilir: “Bu durumda, siyaset felsefesinin temel amacının adalet problemi olmaması gerekir. Adalet, ahlaki çeşitliliğin belirgin özelliğini oluşturmadığı nispeten mütecanis olan toplumlar için asli iyi olabilir; ama insanların kendi ayrı yollarında gittikleri farklılaşmış toplumlarda adaletten çok temel sorun meşruluk sorunudur. Bunun nedeni dünyanın farklılaşmış olması ve adalet anlayışlarının değişkenlik göstermesi ölçüsünde, meşruluğun çözümlenmesi gereken ilk sorun olmasıdır. Çağdaş felsefecilerin büyük bir bölümü, meşruluk ile adaleti genelde bir tutmuşlardır. Adil otoritenin meşru olduğunu ileri sürmek sureti ile adalet ile meşruluğun ayrı mülahazalar olduğu fikrine direnmişlerdir. Hobbes meşru otoritenin tanımı gereği adil olduğunu ileri sürmüştü. Çünkü neyin yapıp neyin yapılamayacağını belirlemek meşru otoritenin görevidir ve otoriteye dayanan hiçbir belirleme adaletsiz olamaz. Hobbes’un görüşü apaçık bir totolojidir. Çağdaş sözleşmeciler ise adil otoritenin meşru olduğunu kabul ederler. Bu Hobbes’un görüşü ile terstir. Öncelik adalet verilmiştir. Ancak adalet ile meşruluğun birlikteliği korunmaktadır. Oysa durum bu kadar basite indirgenemez. Meşru otoritenin tanımı gereği adil olduğunu kabul etmemek anlaşılabilir bir durumdur. Peki, adil otorite meşru mudur? Bu soruya genelde olumlu cevap verilmesine rağmen bir otoritenin adil davranması ama gayri meşru olması da gayet mümkündür; otoriteyi reddeden insanlar üzerinde iktidar kullanılması durumunda olduğu gibi. Öyleyse otoriteye meşruluğunu verenin adaletten önce ‘rıza’ olduğu kabul etmek gerekir. Bu durumda meşru otorite sadece meşrudur, fakat onun (rızanın ve rızaya bağlı olarak ve meşruluğun devamı için) adil de olması

B. Onarıcı Hak Teorisi

Onarıcı ayrılma terimi ilk defa Lee. C. Bucheit tarafından ayrılmanın meşru kriterlerine ilişkin yaptığı araştırmada kullanılmıştır.¹⁰⁰ O zamandan beri onarıcı ayrılma hakkına dayanan teorisi, akademik dünyada kayda değer bir destek bulmuştur. Teori, nitelikli ayrılma hakkı (qualified right of secession), onarıcı ayrılma hakkı (remedial right to secession) veya haklı neden (just cause) biçimlerinde adlandırılmaktadır.

Onarıcı hak teorisi self determinasyonun liberal teorileri içinde en etkili olanıdır. Bu teoriye göre bir ulusal topluluğun meşruluğu, üyelerinin haklarına saygı duyulmasına bağlıdır. Onarıcı ayrılma teorisi, bir genel hukuk ilkesi olan *ubi jus ibi remedium* ilkesine¹⁰¹ dayandırılmakta ve ilke halkların self determinasyon hakkına uygulanmaktadır. Bu, eğer halkların self determinasyon hakkı varsa, bu hakkı gerçekleştirmek için bir imkan olması gerektiğini ifade eder. Onarıcı hak için öne sürülen argümanlar, Ryngart ve Griffioen tarafından şöyle belirtilmektedir:

“Bir devlet sürekli olarak bir halkın içsel self determinasyon hakkını inkar ediyorsa ne yapılacaktır? Eğer bir halk özgür seçim hakkına sahip değilse ve aynı zamanda temel insan hakları ağır biçimde ihlal edilerek baskı altında tutulup zulüm görüyorsa ve çatışmanın sona erdirilmesi için bütün barışçıl imkanlar/iyileştirmeler tüketilmişse ne yapılmalıdır? Böyle durumdaki bir halkın, dışsal self determinasyon formunda kendi durumunu düzeltmesine izin verilmeyecek midir?¹⁰²

Teorinin en önemli ismi Allen Buchanan’dır. Buchanan’a göre birçok yazar, nasıl olacağını belirtmese de ayrılma hakkına dair

---

gerekir.” Chandran Kukathas, Liberal Takımadalar, Mustafa Erdoğan (Çev.), Liberal Düşünce, Sayı: 38-39, Bahar-Yaz 2005, 17-18.

¹⁰⁰ Bucheit, Secession: The Legitimacy of Self-Determination, s. 222.

¹⁰¹ Bir hakkın olduğu yerde yasal bir çare vardır anlamına gelen Latince hukuki deyim.

¹⁰² Ryngaert and Griffioen, The Relevance of the Right to Self Determination in the Kosova Matter: In Partial Response to Agora Papers, para. 6’dan aktaran Ieva Vezbergaite, Remedial Secession as an Exercise of the Right to Self-Determination of Peoples, Legal Studies Department Central European University, Thesis advisor: Hurst Hannum, Budapest, Hungary, 2011, s. 39; Konunun uzmanlarından Antonio Cassese’nin aynı minvaldeki değerlendirmesi için bkz. Şahin, Avrupa Birliği’nin Self-Determinasyon Politikası, s. 40-41.

yaklaşımlar önermektedirler veya önerilerini bir şekilde uluslararası hukuk rejimine dahil etme niyetindedirler. Bu yazarlar, bu hakkın kurumsal olmayan (doğal) ahlaki bir hakkı mı, yoksa uluslararası hukuksal bir hakkı mı ifade ettiğini açığa kavuşturmadan, sadece ayrılma hakkına referans verirler.¹⁰³

Bu handikaba düşmek istemeyen Buchanan, ayrılma hakkına ilişkin olarak cevaplanması gereken iki farklı normatif sorun olduğuna dikkat çekerek teorisini izah eder. Ona göre kendi teorisi dışındaki teoriler belirtilecek olan iki sorunun farklı cevaplar gerektirdiğini takdir etmede başarısız olmaktadır. Ayrılma hakkına ilişkin bir teori öncelikle şu soruları cevaplamalıdır:

1. Hangi koşullar altında bir grup, kurumsal ahlak sorunundan ve özellikle uluslararası hukuk kurumlarının herhangi bir mülahazasından ayrık olarak ve kurumların moral ilkelerle olan ilişkisinden bağımsız olarak ayrılmak için ahlaki bir hakka sahiptir.

2. Hangi koşullar altında bir grup, uluslararası hukuk sisteminin ahlaki korunmasını kapsayacak biçimde uluslararası kurumsal ahlakın bir meselesi olarak, ayrılma hakkına sahip bir grup olarak tanınmalıdır.

Belirtilmeli ki, soruların her ikisi de ahlaki sorulardır. İlki, kurumsal bir boşlukta ortaya çıkar ve -eğer yanıtlanabilirse- hangi cevapların etik olarak uygun düşeceği konusunda bize çok az şey anlatır. İkincisi, uluslararası kurumların ve de özellikle uluslararası hukuk kurumlarının ayrılmaya nasıl bir (etik) cevap vermeleri gerektiği ile ilgilidir. İki sorunun cevapları farklı olacaktır, çünkü ayrılma hakkının lehinde ve aleyhinde farklı etkenler hesaba katılmaktadır. Buchanan günümüzde siyaset felsefesinin ikinci soruyu yanıtlamasının daha acil ve kayda değer olduğunu düşünmektedir. Böyle düşünmesinin temel nedeni de ayrılma krizlerinin uluslararası sonuçları olduğu için kurumsal sorunun daha acil bir sorun olmasıdır. Çünkü ayrılıkçı teşebbüsler genellikle devletin ölümcül gücü ile reddedilir. İnsan hakları ihlalleri ayrılık sürecinde yaygındır. Çoğu zaman çatışmalar ve mülteci akımı uluslararası sınırları aşar. Eski Yugoslavya'daki olaylar uluslararası hukukun gelişmeler karşısında tepki vermekteki yetersizliğini göstermiş ve etik prensipleri kuvvetlendirmek için ihtiyaç duyulan konsensüsün yokluğunu göstermiştir.¹⁰⁴ Bu nedenle ayrılma hakkına ilişkin bir teori,

¹⁰³ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 33.

¹⁰⁴ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 31-33.

uluslararası hukuk ve politikanın gerektirdiği minimal realizm ve uluslararası hukukun kökleşmiş ve ahlaki prensipleri ile uyumlu olmalıdır.¹⁰⁵

Buchanan siyaset felsefesi metodolojisini kullanarak ‘onarıcı devrim hakkı’ ve ‘onarıcı ayrılma hakkı’ arasında paralellikler kurmaktadır. Onarıcı hak teorisinin izin verdiği ayrılma genel hakkı, direnme hakkı ile önemli benzerlikler gösterir. Onarıcı hak teorisi kısmen, insanlar ancak ve ancak temel hakları ihlal edilirse hükümetleri devirme hakkına sahiptir görüşünü savunan John Locke’un direnme hakkı teorisince biçimlendirilmiştir.¹⁰⁶ Onarıcı hak teorisi zaviyesinden bakıldığında, ayrılma hakkı ile devrim/direnme hakkı arasındaki temel fark şudur; ayrılma hakkı, ülkenin bir bölgesinde yoğunlaşmış bir kısım insan tarafından talep edilmektedir. Ayrılma hakkının amacı, hükümeti devirmek değildir, sadece belirli bir bölgede hükümetin kontrolünü sona erdirmektir. Onarıcı hakka dayanarak ayrılma, Locke’un devrim teorisinin ve benzer teorilerin bir uzantısı sayılabilir. Locke, hükümetin devletin sınırları içindeki belirli bir gruba değil de bütün halka karşı zalimane kötülükler ve haksızlıklar işlediği vakıtalara odaklanma eğilimindedir ve öyle görünüyor ki, devrim olgusunun genellikle ve sadece kötülüğün envai türünün devletin sınırları içindeki çok sayıda insanı etkilediği koşullarda ortaya çıktığını varsaymaktadır. Meşru bir devrimin bu şekilde tarif edilme gerekçesini anlamak kolaydır: İnsanlar, uzun süre ciddi ve ağır haksızlıklardan mustarip olduklarında ayaklanırlar.¹⁰⁷

Fakat bazı durumlarda, süregelen büyük haksızlıklar, vatandaşların çoğunluğuna karşı değil, 1986-1989 yılları arasında Irak Devleti’nin Kuzey Irak’taki Kürtlere karşı uyguladığı jenosid/El Enfal politikalarında olduğu gibi devletin bir bölgesinde yoğunlaşmış belirli bir

---

¹⁰⁵ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 42.

¹⁰⁶ Eğer devrimi mevcut hükümetin alaşağı edilmesi teşebbüsü olarak anlıyorsak, dar yoruma tabi tutulduğunda Locke’un devrim hakkını desteklediğini söylemek yanlış olabilir. Locke’un pozisyonu şudur; eğer hükümet, halkın rızasının kendisine bahsettiği yetkilerin dışında faaliyette bulunursa, hükümet etme yetkisi düşer. Bu durumda, Locke’cu devrim hakkı yerine, insanların yeni bir hükümet kurumu inşa etmeleri hakkından bahsetmek daha uygun olacaktır. Bkz. Buchanan, “*Theories of Secession*”, s. 35.

¹⁰⁷ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 35; Vezbergaite, *Remedial Secession as an Exercise of the Right to Self-Determination of Peoples*, s. 38.

gruba karşı işlenebilir. Gruplara karşı gösterilen seçici zorbalık nedeni ile devrim pratik olarak mümkün olmadığında, ayrılma haklılaştırılabilir ve belki de uygulanabilir. Eğer zorbalığın seçici uygulamasına karşı tek düzeltici çare ona karşı koymaksa, muhalefetin stratejisi hükümeti devirmeye teşebbüs etmek olmamalı, sadece bir grubu ve grubun yerleşik olduğu toprağı devletin kontrolü dışına çıkarmak olmalıdır. Böyle bir stratejide her iki eylem de moral açıdan itiraz edilemez ve görece ılımlı politikalar olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, ayrılma hakkının temeli olarak onarıcı hak yaklaşımı, Locke'un devrim hakkının değerli bir tamamlayıcısı olarak görülebilir. Devrim ve ayrılma vakalarının her ikisinde de hak, kişilerin kendilerini ciddi haksızlık ve zulümlere karşı savunmak için siyasi otoriteye yönelttikleri son çare olarak anlaşılmalıdır.¹⁰⁸

Buchanan'ın formüle ettiği biçimi ile onarıcı hak teorisinde ayrılma hakkını meşru gören ve öne çıkan üç temel sebep vardır, bunlar;

1. Ayrılma isteyen grup, sistematik ayrımcılığın, ekonomik sömürünün veya insan haklarının geniş bir ihlalinin kurbanı ise, üyelerinin fiziksel varlıkları devlet tarafından tehdit ediliyorsa (Irak Hükümeti'nin 1986-1989 yıllarında Kuzey Irak'taki Kürtler'e karşı uyguladığı politikalar), diğer temel haklarının ihlal edilmesinden muzdaripse (Doğu Pakistanlı'ların 1970'de ayrılarak Bangladeş'i kurmaları) veya belirli adaletsizliklere maruz kalmış ise,

2. Belli bir bölgede yoğunlaşmış bir grubun daha evvel bağımsız olan toprakları meşru olmayan yollarla bir devlet tarafından haksızca ele geçirilmişse (Baltık Devletleri'nin Rusya tarafından işgali gibi)

3. Bazı durumlarda, devlet içinde azınlık gruplarına tanınan öz yönetim haklarına dair antlaşmalar, devlet tarafından sürekli ihlal ediliyorsa veya Miloseviç'in 1989'da Kosova'nın özerkliğini yok etmesinde olduğu gibi, tek taraflı olarak öz yönetim hakkı askıya alınmışsa.¹⁰⁹

Böylece Buchanan'a göre ayrılıkçılık, bir devletin yapmaya devam ettiği ciddi haksızlıkları sona erdirmeyi reddettiği durumlarda ve bir grubun varlığını devam ettirmesinin tehlikede olduğu zaman kabul

---

¹⁰⁸ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 36.

¹⁰⁹ Allen Buchanan, *Secession*, *Stanford Encyclopaedia of Philosophy*, Substantive Revision Thu Jun 22, 2017.

edilebilir bir siyasal hedefdir.¹¹⁰ Onarıcı hak teorisi her üç durumda da mağdur grubun ‘genel bir ayrılma hakkı’na sahip olduğunu kabul eder. Ayrılma burada son çare olarak görülmektedir.¹¹¹

Ancak Buchanan, bu türden zulüm ve haksızlıklara maruz kalan grupların ayrılma hakkına sahip olabilmeleri için ayrıca uluslararası hukuk veya uluslararası politika pratikleri doğrultusunda bazı ek şartları yerine getirmeleri gerektiğini de ileri sürmektedir. Bunlar arasında en önemlisi, yeni devletin bütün vatandaşlarının temel insan haklarına saygı duyacağına dair inandırıcı güvenceler sunmasıdır.¹¹² Ek olarak ayrılmanın adil şartları; azınlıkların ve insan haklarının korunmasını, ulusal borçların adil paylaşımını, müzakere ile belirlenmiş yeni sınırları, antlaşmaların yükümlülüklerini devam ettirmeyi, yeniden görüşmek veya sonlandırmak için tedbirler almayı, savunma ve güvenlik ile ilgili hükümleri içerir.¹¹³

Onarıcı hak teorilerine göre bir grubun eğer ve sadece belirli adaletsizliklere maruz kalmış ise genel bir ayrılma hakkına sahip olduğu açıktır. Ancak onarıcı hak teorileri belli bazı durumlarda ayrılma için ‘özel bir hak’ın oluşabileceğini de kabul eder;

1. Eğer devlet, ayrılma hakkını tanırsa (1905’de Norveç’in İsveç’ten ayrılması)

2. Devletin anayasası, ayrılma hakkını öngörüyorsa (1993 Etiyopya Anayasasında olduğu gibi)

---

¹¹⁰ Donald L. Horowitz, *Self-Determination: Politics, Philosophy, And Law*, Ian Shapiro-Will Kymlicka (Ed.). *Etnicity and Group Rights Nomos XXXIX* içinde (421-463), New York and London: New York University Press, 1996, s. 443.

¹¹¹ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 37; Buchanan, *Toward a Theory of Secession*, s. 329-330, 342; Buchanan, *Secession*, passim.; Kalaycı, *Ulus Devletin Başağrısı Ayrılıkçılık Kanada Quebec Örneği*, s. 67; Nair / Kammath, *The Right To Secede In A Sovereign State*, s. 334-335.

¹¹² Bu garantiler detaylandırılmalıdır. Öncelikle, mevcut hiçbir devlet insan hakları ihlallerinden tamamen kaçınmaz. Bu nedenle yeni devletin insan hakları ihlallerini engelleyecek inandırıcı güvenceler sunması gerektiğini ileri sürmek aşırı bir talep gibi görünüyor. Bazıları, bunun yerine, yeni devletin insan haklarına saygı hususunda ayrıldığı devletten basitçe daha iyi bir iş çıkarması gerektiğini de ileri sürebilir. Bu iddia tartışılabilir, bununla beraber, uluslararası toplum yeni devletin, devletler sisteminin meşru bir üyesi olarak tanımak için bazı yüksek standartları yerine getirmesini talep etmede meşru bir çıkara sahiptir. Buchanan, *Theories of Secession*, s. 37.

¹¹³ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 37.

3. Daha önce bağımsız siyasi ünitelerin (yeni) bir devleti oluşturan antlaşması aşikar veya zımnî olarak daha sonra ayrılmanın mümkün olduğuna izin veriyorsa (ABD’de bazı Güneybatılılar Birlik Devletleri’nin gerçekliğinin bu yönde olduğunu iddia ederler).

Eğer bu üç koşuldan herhangi birisi mevcutsa, ayrılma için özel bir hakkın var olduğunu söyleyebiliriz. Onarıcı hak teorileri haksız ve zalimane uygulamaların yokluğunda ayrılma için özel bir hak olabileceği ihtimalini göz ardı etmemektedir. Ancak bütün onarıcı hak teorileri, adil bir devletten ayrılma hakkı olmadığı konusunda mutabıktır.¹¹⁴

Buchanan’ın teorisinin yukarıda söz edilen ağır insan hakları ihlalleri ve haksız ilhak durumlarında gruplara ayrılma hakkını tanıdığı açıktır. Onun teorisinin, -başka bazı teorilerde ileri sürüldüğü gibi- ‘kültürün korunması’ sebebinin ayrılma gerekçeleri arasında ele alıp almadığına da değinilmelidir.

Buchanan etnik ve ulusal kültürlerin korunmasına ahlaki bir ağırlık verme konularında gönülsüzdür. Kültürün korunması isteğini self determinasyon hakkı için daha az önemli bir gerekçe olarak görür, zira kültür zamanla değişir. Kültürün korunmasının daha az önemli olmasının nedeni, kültürel çoğulculuğun modern devletin, en azından liberal devletin ayırt edici özelliği olmasındandır. Kültürün korunması gerekçesi ile -aynı zamanda Milliyet Prensibi gereğince- ayrılmayı meşru gördüğümüzde, kültürel yönden çoğulcu bir devletin meşruluğunun reddedilmesi gerekecektir ki bu durumda kültürel self determinasyon nedeni ile ayrılma, sonsuz bölünmeye ve ciddi insan hakları ihlallerine neden olacaktır.¹¹⁵ Ancak yine de belirli şartlar altında ağır adaletsizliklerin kurbanları olduklarında bir kültürel grubun üyeleri, zulmün durması isteğine ek olarak kültürlerini koruma gerekçesi ile de ayrılmayı talep edebilirler. Böylece kültürel korunma isteği ağır adaletsizlik ile birleştiğinde meşrulaşmış olur.¹¹⁶ Buchanan’ın teorisinin liberalizm ve realizmi dengelemeyi amaçladığı ve spesifik milliyetçi ilgilere sempati ile bakmadığı söylenebilir. Buchanan, kültürlerin bireylerin esenliğine katkıda bulunan bir ‘iyi’ olabileceğini de kabul

¹¹⁴ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 36-37.

¹¹⁵ Buchanan, *Theories of Secession*, s. 48-51; Buchanan, *Toward a Theory of Secession*, s. 329.

¹¹⁶ Buchanan, *Toward a Theory of Secession*, s. 342.

etmekle birlikte, onların tehlikeli olabilecek etkilerinden çekinmektedir.¹¹⁷

Onarıcı ayrılma teorisinin taraftarları teoriyi meşrulaştırmak için ayrıca ahlaki ve felsefi argümanlar da kullanmaktadırlar. Teorinin taraftarlarına göre uluslararası hukuk düzeni ahlaki olarak tarafsız olamayacağı gibi hümanist bir vizyona da sahip olmalıdır. İnsanlık (durumu) ilkesi, nüfusların, halkların veya azınlıkların içinde yaşayabileceği bir düzen kurmak için çok farklı deneyimlerin kaynağıdır. İnsan türü için gerekli ihtimamı gösterme yükümlülüğünün bilincinde olmak, uluslararası hukuk enstrümanlarının ortak paydasıdır. Bu nedenle insan haklarını (self determinasyon hakkını) korumak için onarıcı hakkı kabul etmek, uluslararası hukuk düzeninin vaatleri ile uyumludur.¹¹⁸ Öyle ki, bir halkın iç self determinasyon hakkı ihlal edilirse, ihlale son vermek için onarıcı ayrılma hakkı ortaya çıkar. Onarıcı ayrılma yolu ile halk self determinasyon hakkını dışsal olarak kullanır. Tomuchat, *ubi jus ibi remedium* ilkesinin uluslararası hukukta da uygulanması gerektiğinden bahisle şöyle demektedir: “Eğer uluslararası hukuk kendi vaatlerine sadık kalmak istiyorsa, kurbanlara onurlu bir şekilde yaşamaları için bir imkan/hak tanımalıdır”.¹¹⁹

Son tahlilde bu, ulusal olmaktan çok liberal bir teoridir ve bu teoride insan hakları milliyetten daha öncelikli bir değerdir. Bununla birlikte teori, eğer ciddi ve sürekli insan hakları ihlallerinin mağdurları bir ulus oluşturuyorsa ulusal self determinasyon hakkını destekler. Temel hak teorisi, halkların ayrılma için ‘genel bir hakkı’ olduğunu kabul ederken, onarıcı hak teorisi, aksine ‘spesifik bir ayrılma hakkı’nı düzenlemektedir. Onarıcı hak teorisinde, ayrılma, temel insan haklarının ihlali anlamına gelebilecek sürekli ve ağır adaletsizlikleri düzeltmek/onarmak için son çare olarak kabul edilmektedir.¹²⁰

---

¹¹⁷ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 55-57.

¹¹⁸ Örneğin bkz. Yargıç A. A. Cancado Trindade’in Kosova davasındaki ayrık görüşü, Vezbergaite, *Remedial Secession as an Exercise of the Right to Self-Determination of Peoples*, s. 39.

¹¹⁹ Christian Tomuschat, *Self Determination in a Post-Colonial World*, Christian Tomuschat (Ed.) *Modern Law of Self-Determination* içinde (1-20), Dordrecht, Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 1993 s. 9.

¹²⁰ Allen Buchanan, *Uncoupling secession from nationalism and intrastate autonomy from secession*, Hurst Hannum (Ed.), *Negotiating Self-*

C. Komüniteryen (Ulusal ve Kültür Temelli) Teoriler

Bu teorilere göre, üyelerinin kendilerine atfedilen özellikleri ile tanımlandığı gruplar, haksızlıklara maruz kalmasalar bile ayrılma biçiminde self determinasyon hakkına sahiptir. Bu teoriye göre, grubun ilk ve en önemli, ırk, etnisite, dil, kültür, din gibi politik olmayan özellikleri, grubun bağımsız politik bir birlik olma hakkının temelini oluşturur. Atfedilmiş özellikler, grup üyelerinin ilişkili oldukları herhangi bir güncel siyasi birlikten bağımsız olarak vardır.¹²¹ Atfedilmiş özellikler olarak, grup üyelerinin kendilerini diğer gruplardan ayıran ortak bir dili konuşmaları, ortak bir inanca mensup olmaları, farklı bir kültürden gelmeleri gösterilebilir. Kısaca kendilerini diğer topluluklardan ayıran bir özelliğin bulunduğu dair ortak kanaatin varlığı yeterlidir. Şüphesiz bu kanaati temellendiren yukarıda belirtilen türden nesnel kriterler bulunabilir. Ancak grup üyelerinin her birinin gerçekten atfedilen özellikleri taşıyıp taşımadığı burada önemli değildir.

Bu teoriyi benimseyenlere göre bir ulus veya halk olmak, atfedilmiş bir özelliktir. Kültürünün, tarihinin, dilinin farkı olduğuna dair kanaati ve belki de kendi politik birliğini kurma ve devam ettirme hususundaki paylaşılan arzu bir grubu millet veya halk yapan olgular olarak görülmektedir. Bu teori aslında 19. yüzyıldaki ‘Milliyet Prensibi’ nin modern versiyonudur. Teorinin özü, her milletin veya halkın kendi devletine sahip olması gerektiğidir. Avishai Margalit ve Joseph Raz, ‘Milliyet Prensibi’ ni kabul eden teorisyenler olarak öne çıkmaktadır. Ayrılma hakkından söz ederken, kuşatan kültürler kavramına başvuran yazarlara göre bu kültürler; küçük ölçekli, ilişkilerin yüz yüze yürütüldüğü kültürlerden farklı olarak, büyük ölçekli ve anonim ilişkilerin hakim olduğu, üyelerinin hayatlarının temel karakterine damgasını vuran, grup içindeki üyelerin karşılıklı tanımının tarafı olduğu, kişinin kendisini tanımlaması için önemli olan, hayatın birçok alanını kaplayan ve son tahlilde bir başarı değil bir mensubiyet meselesi olan bir kültürdür.¹²²

Determination içinde (81–114), London: Routledge, 2006, s. 82-84’ ten aktaran Vezbergaite, Remedial Secession as an Exercise of the Right to Self-Determination of Peoples, s. 38.

¹²¹ Buchanan, Theories of Secession, s. 38.

¹²² Margalit - Raz, National Self-Determination, s. 445-447.

Margalit ve Raz, dünyanın devletler, ulusal, etnik gruplar ve klanlardan oluştuğunu varsaymaktadır. Ulusal self determinasyon hakkı, siyasi gücün bir grup üzerinden bir gruba emanet edilmesi değeri üzerine kuruludur. Self determinasyon hakkına sahip olan grup, üyelerinin hayatlarının birçok önemli veçhesini kapsayan ortak bir kültüre sahiptir. Bu tür gruplara üyelik, bireylerin kendilerini tanımlamalarına önemli imkanlar sağlar.¹²³ Gerçek şudur ki, mensubiyet bir kimlik meselesidir. Birçok insan kendi ulusunun içine doğar ve ulusları kimliklerinin bir bölümünü şekillendirir. Başka bir kültür içinde elde edilecek başarı, kimliği daha güvenceli hale getirmez ve kimliğinin güvencede olması, kişilerin esenliği için önemlidir. Bireysel esenlik ayrıca değerli hedefleri peşinden gidebilme ve ilişkileri geliştirebilmeye bağlıdır. Amaçlar, biyolojik devam için gerekli olan maddi kaynakların ötesine uzanır ve bu amaçların bazıları kültürce belirlenenlerdir. Bu nedenle hudutları belirlenmiş aşına bir grup ortamı mensuplarının iyiliği için hayati önemdedir.¹²⁴ Benzer görüşler, Judith Lichtenberg tarafından milliyetçilik bağlamında ileri sürülmüştür. Lichtenberg'e göre 'kendimizle birlikte olabilmenin önemi' ve her kültürün 'içsel bir değere sahip olduğu' argümanları, ulusal self determinasyonun gerekçeleri olabilir. Lichtenberg göre; insan türü, kendi mevcut ailesinin dışında ait olacağı ve kimliğini tanımlayabileceği veya eylemlerini gerçekleştirirken geliştiğini hissettiği bir topluluğa ihtiyaç duyar ve bireyler, ait oldukları topluluk ancak güvenceli siyasal bir statüye ulaştığında /devletleşebildiğinde tam olarak gelişir.¹²⁵ Kedourie de aynı dili konuşan bir topluluğu millet olarak tanımlamakta ve bu milletin de devlet kurması gerektiğini belirtmektedir; O'na göre, muayyen bir dili konuşan bir topluluğun kendi dilini muhafaza

---

¹²³ Margalit / Raz, National Self-Determination, s. 445-47; Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 56.

¹²⁴ Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 56-57.

¹²⁵ Judith Lichtenberg, Nationalism, For and (Mainly) Against, Robert McKim and Jeff McMahan (Eds.), The Morality of Nationalism içinde (158-175), Oxford University Press 1997, s 158-160'tan aktaran David Archard, The Ethical Status of Nationality, Desmond M. Clarke and Charles Jones (Eds.), The Rights of Nations: Nations and Nationalism in a Changing World içinde (145-165), Cork University Press 1999, s. 160-161.

hakkına sahip olması yeterli değildir. Böyle bir topluluk bir devlet kurmazsa millet olmaktan çıkar.¹²⁶

Lichtenberg'e ve Kedourie'ye paralel olarak Margalit ve Raz, uluslararası siyasette zorlayıcı bir mekanizmanın yokluğunda, ulusal grupların üzerinde yaşadıkları topraklarda grup kültürünü korumak için bağımsız bir devlet şeklinde örgütlenme isteklerini makul bir talep olarak görmektedir. Bu teoriye göre zulmün varlığı, öz-yönetim için ne gerekli ne de yeterli bir koşuldur. Zaruri değildir çünkü, grup zulüm görmese bile yok sayılmaktan muzdarip olabilir.¹²⁷ Yeterli değildir çünkü, öz yönetim hakkı tanımadan, zulmü ortadan kaldırmanın başka yolları da olabilir. Diğer yandan self determinasyon, gerek gruba mensup olmayanların ve gerekse de grup mensuplarının bazı menfaatlerine haksız zararlar verebilir.¹²⁸ Margalit ve Raz grupların, gruba mensup olan ve olmayanları istismar ederek veya diğer grupları inciterek ve zulüm ederek zararlı olabileceğinin farkındadır. Eğer öyle iseler, kendi self-determinasyon haklarını zayıflatmış olacaktırlar ve belki de bu hak büsbütün kaybolacaktır.¹²⁹

---

¹²⁶ Ellie Kedourie, Milliyetçilik ve Self-Determinasyon, Mümtaz'er Türköne (Der.), Milletler ve Milliyetçilikler içinde (111-128), Etkileşim Yayınları, 2012, s. 122. Kedourie göre, devletlerin dil bakımından mütecanis milletlerden teşekkül etmesinin gerekli görülmesi durumunda farklı dillerin konuşulduğu bölgelerde ulus devletin birliği fena halde zedelenecektir. Çünkü Fichte'nin dediği gibi: "Bir bütün olarak böyle bir millet, eğer aslı ve dili değişik diğer topluluklarla karışmak ve onları massetmek isterse, bizzat kendisi karışıklığa uğramadan ve kendi kültürünün bütünlüğünü şiddetle sarsmadan, bunu yapamaz." Dilin üzerinde bu kadar ısrarla durulması onu, insanların birbirini yok etmeye hazır oldukları bir mesele haline getirmiştir. Kedourie, Milliyetçilik ve Self-Determinasyon, s. 123.

¹²⁷ Ulusal öz yönetim hakkı talebi, büyük ölçüde 'tahakkümsüzlük olarak özgürlük' talebi olarak anlaşılmalıdır. Tahakkümsüzlük olarak özgürlük, müdahalesizlik olarak özgürlükten farklı olarak, bir kişi veya grubun, başka bir kişinin veya grubun yapmak durumunda olduğu seçimlerde, onların seçim yapma hakkını kısıtlamamasıdır. Philip Pettit Cumhuriyetçilik adlı eserinde tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün ayrıntılı bir tahlilini yapmıştır. Bkz. Philip Pettit, Cumhuriyetçilik Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi, Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

¹²⁸ Margalit - Raz, National Self-Determination, s. 439-461.

¹²⁹ Freeman, The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, s. 57.

Özellikle liberal milliyetçilik üzerine yazan Yael Tamir'e göre ulusal self determinasyon tarihsel olarak iki farklı biçimde yorumlanmaktadır. Her bir versiyon, ulus teriminin farklı tanımlarına referans vermektedir ve meşruluğunu farklı menfaatlerin korunması gerekliliğinden almaktadır. Ulusal self determinasyonun ilk yorumu kültürel iken, ikincisi ise demokratik yönetim ile ilgilidir.

Kültürel Versiyon: Kültürel ulus tanımına göre, ulus bir dili, bir geleneği ve tarihsel-ulusal bilinci/kimliği paylaşan kültürel bir toplumdur. Self determinasyon hakkı, bir ulusun kendi ulusal ve kültürel biriciklikliğini koruma hakkıdır. Bu hak, bireylerin kültürleri, adetleri ve gelenekleri ile uyumlu siyasal kurumlar inşa edebilme ve toplumsal yaşamı sürdürme imkanlarını koruması anlamına gelir.

Demokratik Versiyon: Burada ulus, aynı kurallar altında yönetilen bireyler topluluğu olarak tanımlanır. Bu versiyonda self determinasyon, bireylerin kendi hayatlarını düzenleme ve yönetmeye katılmaları hakkı olarak anlaşılır.

Bu iki yorum, devletlerin biçimlenişi ve gelişimi ile ilgili temel prensipler konusunda iki farklı bağımsız yaklaşımı ortaya koyar ve sadece kültürel versiyon, ulusal self determinasyon hakkı için (gerçek) bir temel teşkil edebilir. İkincisi, milliyetçi ideoloji ile alakasız ve liberal demokratik meşrulaştırma ideallerine dayanır.¹³⁰

Self determinasyonun kültürel yorumu, bireysel otonomi ve seçimlerde bulunabilmeyi, bireylerin kişisel ve toplumsal kimliklerini tanımlayabilmeleri ile ilişkilendirir. Hakkın kültürel yorumu, bireylerin kamusal alanda ulusal kimliklerini açıklayabilmeleri için gerekli olan koşullar ile bağlantılıdır. Bu nedenle sık sık, halkın kendi kültür ve gelenekleri ile uyumlu olarak yaşayabilecekleri bir kamusal alana sahip olabilmesi olarak tarif edilir. Ulusal self determinasyon, bireylerin mensubu oldukları topluluğun değerlerini, geleneklerini, tarihini kısaca kültürünü yansıtan kurumlar kurabilmesi ve toplumsal yaşamlarını buna göre düzenleyebilmelerini ifade eder.

Ulusal self determinasyonun demokratik versiyonunu, kültürel kimlikten bağımsız olarak 'kendi kendini yönetme hakkı' olarak nitelendiren Tamir'e göre, demokratik versiyon, *bireylerin mensup oldukları 'siyasi grubun'* (vurgular eklenmiştir) benimsediği amaçlar ve

---

¹³⁰ Tamir, The Right to National Self-Determination, s. 580-581.

araçları belirlemede süreçlere dahil olabilmelerini ifade eder. Kendi kendini yönetme hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde (İHEB) belirtildiği biçimi ile "*herkesin kendi ülkesinin yönetimine doğrudan veya özgürce seçtiği temsilcileri vasıtası ile katılması*"dır. Yani, eğer bütün bireyler, kendi görüşlerini kamuya sunma ve diğerlerini ikna etme hususunda eşit fırsata sahipse, adil bir biçimde siyasi süreçlere katılmışlar ve kendi kendilerini yönetmektedirler denilebilir. Hakkın demokratik yorumu, kısaca usullere ve bu usuller sonunda ortaya çıkacak sonuçlara ve bunlara ulaşmak için yapılması gerekenlere vurgu yapar.¹³¹

Tamir, ulusal self determinasyon hakkının merkezinde siyasal etkenlerden çok kültürel iddiaların olduğu belirtir. Ulusal self determinasyon hakkı, öncelikle bir ulusun emsalsiz bir kültürel ve sosyal grup olarak varlığını korumayı amaçlayan kültürel bir talep ve haktır. Tamir'e göre self determinasyon hakkının kültürel yorumu iki avantaja sahiptir: İlk olarak self determinasyon hakkını, etnik azınlıklar ve yerli halklar gibi diğer kültürel gruplara tanınan benzer haklar bağlamında bir hak olarak anlamamızı sağlar; ve ikincisi, kültürel yorum, egemen ulus devletlerin (mutlak) egemenliklerinin düşüşe geçtiği ve federal ve bölgesel siyasal yapıların önem kazandığı bir dünyaya daha çok uymaktadır.¹³²

Bir başka siyaset felsefecisi David Miller -kendi esas ideali olan-demokratik sosyalizm ve sosyal adalet argümanının bir parçası olarak bir ulusal self-determinasyon teorisi geliştirmiştir. Onun teorisi, her ne kadar liberal, demokratik ve sosyalist unsurlar taşısa da güçlü bir cemaatçi temele sahiptir. Miller'a göre, uluslar etik topluluklardır, mensuplarının milletlerinin diğer mensuplarına karşı duydukları yükümlülükler, insan olarak duyduklarından daha yoğundur. Ona göre, milliyet tarihsel sürekliliği sağlayan bir kimliktir. Zira atalarımızın savunduğu ve inşası için büyük fedakarlıklarda bulunduğu ulusun içine doğan bizler, onların başlattığı işi sürdürmekle yükümlüüz.¹³³

Miller'a göre, milletler, demokrasinin işleyişini kolaylaştırır, zira ortak geleneklerle çevrelenmiş insan topluluğu temsili demokrasi için elverişli bir ortam hazırlar. Ulusal kimliğin teritoryal temeli, devletler

¹³¹ Tamir, *The Right to National Self-Determination*, s. 582.

¹³² Tamir, *The Right to National Self-Determination*, s. 566.

¹³³ David Miller, *On Nationality*, Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 23'ten aktaran Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 58.

coğrafi bir alan üzerinde iktidar iddiasında bulduklarından, milletler ile devletler arasındaki ilişkiyi güçlendirir. Milletler ve devletlerin sınırlarının örtüştüğü yerlerde, vatandaşlık yükümlülükleri güçlenir. Böylece sosyal adaleti gerçekleştirmek için zaruri olan dayanışmayı yaratır. Ulusal bir topluluğa üyelik bu türden ahlaki bir temele sahip olduğu için Miller, herkesin bu türden bir üyeliğe hakkı olduğunu söyler ve her millet bir diğer milletin self determinasyon hakkını tanımalıdır. Bu nedenle de evrensel bir haktır.¹³⁴

D. Realist Teoriler

Realist teoriler ile şu iki özelliği olan teoriler kastedilmektedir: İlk olarak günümüz devletler siteminde sadece süper güçlerce kabul edilmiş self determinasyon iddialarını/haklarını desteklerler; ikincisi de mevcut devletler sisteminin istikrarına öncelik tanır. Günümüzde uluslararası hukukçular ve siyaset felsefecilerinin büyük bölümü açık veya gizli bir biçimde bu teoriyi destekler.

Burada örnek babında Shedadi'nin ve Thomas Fleiner'in yaklaşımları üzerine durulacaktır. Shedadi bir değerlendirmeye göre en kayda değer realist self determinasyon teorisini üretmiştir. O, öncelikle uluslararası toplumun İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki self determinasyon politikasının bizzat kendi kriterleri ile değerlendirildiğinde başarısız olduğunu söyler. Zira İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dünya tarihi, uluslararası toplumun barış, istikrar, demokrasi ve insan onuru iddialarına rağmen ayrılıkçı şiddet ile geçen bir tarihtir. Buna, devlet kaynaklı şiddeti de eklemek gerekir. Bu nedenle uluslararası toplum, tutarlı bir çözüm üretemeyen kendi self determinasyon konseptini gözden geçirmelidir: Bu yeni anlayış, devletlerin toprak bütünlüğü ile mağdur ulusların hassasiyetlerini ve taleplerini uzlaştırabilmelidir. Uluslararası kurumlar, self determinasyon uyuşmazlıklarını kaba gücün çözmesine izin vermeden uluslararası hukukun normları ile çözmelidir.¹³⁵ Shedadi bu nedenle teorik saflık ve tutarlılıktan çok pratik politik çözümlere yoğunlaşılmasını önermektedir. Ancak, Freeman, Shedadi'nin

---

¹³⁴ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 58.

¹³⁵ Kamal S. Shedadi, *Ethnic Self-Determination and the Break-Up of States* (Adelphi Papers), Brassey's for the International Institute for Strategic Studies, 1993'ten aktaran Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 59.

yaklaşımını, birçok devletin desteğini kazanabilme noktasında çok idealist; milliyetçiliğin ve uluslararası adaletin taleplerinin karşılanabilmesi için ise fazla pragmatik bulmaktadır.¹³⁶

Freeman, liberal bireysel haklara dayalı idealizm ve realizmi uzlaştırarak self determinasyon hakkını istisnai durumlarda tanıma hususunda self determinasyon araştırmacıları arasında bir uzlaşmanın bulunduğunu belirtmektedir. Fakat bunun için devletleri, ayrılmaya varmayan self determinasyon formları oluşturmaya teşvik etmek gerekir. Ancak bu çözümün de kendi içindeki problemi, birçok devlet elitinin ulusal azınlıklara verilecek ödünlerin tam ayrılma için kaygan bir zemin oluşturacağından duyduğu realist korkudur. Bu korkunun aşılabilmesi için egemenlik kavramı konusundaki geleneksel kavrayışın değişmesi gerektiği söylenebilir. Bu yeni kavrayışa göre, yeni politik iktidar formları, egemenlik kavramını tam olarak ortadan kaldırmayı hedeflemeden, ama onun geleneksel anlamında ısrar da etmeden merkezden çevreye bazı yetkileri aktarabilmelidir. İrlanda ve Birleşik Krallık arasında Kuzey İrlanda sorunun çözülmesi için oluşturulan temkinli yenilik bu konuda bir örnek olabilir.¹³⁷

Esas itibari ile realist teoriyi aşan bir bakış açısına sahip olsa da Thomas Fleiner'in bazı açıklamaları realist teorinin argümanlarını kavramamızı sağlayabilir. Fleiner, self determinasyon kavramına bakıldığında çok farklı biçimlerde kullanıldığını gördüğümüzü belirterek, realist yaklaşımın seçiciliğine dikkat çeker. Örneğin, 1989'dan sonra Almanya'nın birleşmesi self determinasyon çatısı altında gerçekleşebilmişti. Ancak self determinasyon iddiaları karşısında, uluslararası toplumun yaklaşımına baktığımızda, self-determinasyon hakkının tanındığı ve tanınmadığı vakıalar için açık kriterler bulunmadığını görürüz. Öyle görünüyor ki, bu hak, az ya da çok hangi ulusun self determinasyon iddiasında bulunduğu ve hakkın kabulünün büyük güçlerin çıkarları ile örtüşmesine bağlıdır.¹³⁸ Rupert Emerson'un

---

¹³⁶ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 59.

¹³⁷ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 59-60.

¹³⁸ Thomas Fleiner, *State without Nation Reconsidering the Nation-State Concept*, T. van Willigenburg, F.R. Heeger & W. van der Burg (eds.) *Nation, State and the Coexistence of Different Communities içinde* (185-205), Kok Pharos Publishing House-Kampen, Berekfürdö, Hungary August 1994, s. 200-201.

ifadesi ile self determinasyon hakkı siyasal bakımdan yararlı olduğu zaman savunulacak ve olmadığı zaman reddedilecek bir haktr.¹³⁹

Fleiner, self determinasyon hakkının en azından ahlaki ve politik bir hak olduğunu, fakat uluslararası mahkemelerce uygulanabilir bir yasal hak olmadığı belirtmektedir. Self determinasyonun, kolektif ve bireysel haklar meselesi ile ilgili olan kısmı ile ilgili olarak realitedeki başka bir çelişkili duruma dikkat çekmektedir: Kolektif hakların karşısında duranlar, çıkarları etkilendiğinde bu hakkı kendilerinde bulanlardır.¹⁴⁰

Self-determinasyon hakkı ile ilgili politik meselelerin nihayetinde belirli bir toprak ile bağlantılı olduğunu belirten Fleiner'e göre self-determinasyon kavrayışı, mevcut sınırlara saygılı olmalıdır ve mevcut devlet sınırlarını tanıyan bir konseptte olmalıdır. Politik amaçları için mevcut devletler, self-determinasyon hakkına sahip olmalıdır. Devlet sınırları, Slovenya, Hırvatistan, Bosna ve Makedonya'nın yaptığı gibi tek taraflı olarak değiştirilmemelidir. Eğer uluslar, genel self-determinasyon hakkına sahip olurlarsa önümüzdeki yıllar kargaşa ile geçecek demektir. Bununla birlikte self-determinasyon politik bir mesele olduğu sürece, uluslararası çatışmalar ve mücadelelerin temel nedenlerinden birisi olmaya devam edecektir.¹⁴¹

---

¹³⁹ Emerson, Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları s. 293. Abraham Lincoln'ün benzer iki olay karşısında yaptığı farklı açıklamalar, şartların olaylar hakkındaki değerlendirmeleri nasıl değiştirdiğini göstermektedir; Güney'in ayrılma tehditleri karşısında Lincoln ilk Cumhurbaşkanlığı nutkunda: "Açıktır ki ayrılma fikri anarşinin özüdür" derken, Meksika Savaşı ile ilgili olarak 1848'de bütünüyle karşıt fikir ileri sürmüştü: "Nerede olursa olsun, herhangi bir toplum, istediği ve gerekli güçte olduğu takdirde ayaklanma ve mevcut hükümeti devirme ve kendi haklarını daha iyi bir şekilde koruyabilecek yeni bir hükümet kurma hakkına sahiptir. Bu en değerli ve en kutsal bir haktr. Bütün dünyayı özgürlüğe kavuşturacağını sandığımız bir hak. Bu hak mevcut bir hükümete tabi bir halkın uygulamak isteyebileceği bir hakla da sınırlı değildir. Bu halkın belirli bir bölüntüsü yetenekleri varsa baş kaldırabilir ve oturdukları topraklara sahip olabilirler. The Speeches of Abraham Lincoln, New York, The Chesterfield Society, 1908, s. 20'den aktaran Emerson, Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları, s. 293 ve dpn. 12.

¹⁴⁰ Fleiner, State without Nation Reconsidering the Nation-State Concept, s. 201.

¹⁴¹ Fleiner, State without Nation Reconsidering the Nation-State Concept, s. 201-202; Realist yaklaşımın tipik bazı ifadeleri şu ifadelerde de görülebilir:

E. Kozmopolit Teori

Kozmopolit ahlakın temel prensipleri, İHEB'in 1. maddesinde görülebilir: “*Bütün insanlar, onur ve hakları ile birlikte özgür ve eşit doğarlar*”. Kozmopolitanizm, bu hükümdeki görüşten de anlaşılacağı gibi, prensip olarak ulusal kimliklerin ve devlet sınırlarının insanların iyi bir yaşam sürmek için gerekli koşul olan hakları ile bağlantısı olmadığına dair bir yaklaşımdır. Kozmopolitanizm bu anlamda ahlaki bir yaklaşımdır, kurumsal bir yönerge değildir. Bu yaklaşım, milletlere, devletlere ve ulusal self determinasyon hakkına zorunlu olarak karşı değildir. Ancak devlet ve ulusal kurumların, etik değerlere önceliği fikrine karşıdır. Bu değerler, insanlar için iyi olanı içerir. Bununla beraber farklı felsefi yaklaşımlar, farklı iyi kavrayışına sahip olduğu için kozmopolitler, evrensel ahlaki eşitlik ilkesine ve iyinin kurumlara önceliğine bağlıdır.¹⁴²

Açıklanan nedenlerle, kozmopolitanizm ulusal self determinasyon hakkı konusunda kararsızdır. Ulusal self determinasyon hakkının tanınması, bunu ileri süren ulusun koşullarına ve meydana getirdiği sonuçlara bağlıdır. Kozmopolitanizm, self determinasyon ve ayrılmaya ilişkin birçok teoriden, sadece self determinasyonu ileri süren ve self determinasyonun kendisine karşı sürüldüğü ulusların çıkarlarını değil, self determinasyondan etkilenmesi muhtemel olanları da hesaba kattığı için ayrılır.¹⁴³

Beran, ayrılmanın sadece ayrılanlar ve ayrılmanın gerçekleştiği devlet arasında değil fakat global olarak dağıtıcı adalet sorunlarını gündem getireceğini belirtir. Bu anlamda ayrılanlar ve eski devletleri arasındaki anlaşmanın diğerleri için gayri adil sonuçlar oluşturabileceğini ileri sürer. Her ne kadar kozmopolit teorisinin adalet kavrayışı hakkında bir

---

“Uluslararası hukuk, sömürgeciliğin tasfiyesi dışında ayrılmayı ne tanımakta ne de yasaklamaktadır. Ayrılma, hukuk dışı, sosyal ve siyasal bir olay olarak görülmektedir. Ayrılmacı hareketlerin başarılı olması durumunda yani bağımsız bir devlet olarak örgütlenmeleri durumunda, bu yeni devlet üçüncü devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından tanınabileceği gibi tanınmayabilir de”. Karaosmanoğlu, *Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi*, s. 156.

¹⁴² Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 60.

¹⁴³ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 60-61.

konsensüs yoksa da kozmopolitler self determinasyonun global ölçekte yaratacağı problemlerin dikkate alınması gerektiğinde ısrarcıdır. Nihayetinde eğer dışarda kalanlar için açıkça haksız sonuçlar doğuruyorsa, self determinasyon çatışmalarının çözümsüz kalması ahlaken kabul edilebilir.¹⁴⁴

F. Kozmopolit Realizm

Kozmopolit realizm dar anlamda ayrı bir teori değil ve fakat iki teorinin kombinasyonundan oluşmaktadır. Freeman, kozmopolit teorilerin ütöpik oldukları şeklindeki eleştirileri cevaplamak için iki teorinin bu kombinasyonun savunulabileceğini belirtmektedir.

Adil kozmopolit bir dünya, uluslar, devletler ve zengin kültürel çeşitliliği içinde barındırmalıdır. Eğer günümüz dünyasında realizm denilen olgu, kozmopolit bir hüviyette ise kozmopolitizm gerçekçi bir seçenek olarak, realist olabilir. Kozmopolitizm, ulusal self determinasyon hakkını bazı koşullarda kabul ettiğinden, self determinasyonu genel/temel bir hak olarak tanımaz, diğer yandan, ulus devlet dünyasının vizyonunun self determinasyon hakkını önceden varsaydığını sorgular. James Tully'nin *Strange Multiplicity*'de (1995) gösterdiği gibi, dünya tuhaf çeşitliliklerle iç içe geçmiş interaktif kültürel gruplarla şekillenmiştir. Belki de bu yüzden günümüz dünyasında self determinasyon iddiaları global ölçekte -devletler tarafından olmasa da- sempati ile karşılanmaktadır.¹⁴⁵

VI. SONUÇ

Self determinasyon hakkının tarihsel, siyasal ve fikri kökenleri, BM sözleşme ve bildirimlerindeki görünümü ve bu belgelerdeki belirsizlikleri gidermek ve uluslararası hukuka yön göstermek için self determinasyon hakkına ilişkin olarak geliştirilen bazı teorilerin incelendiği bu çalışmanın sonucunda aşağıda belirtilen tespit ve değerlendirmelerde bulunulabilir.

---

¹⁴⁴ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 61.

¹⁴⁵ Freeman, *The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions*, s. 62.

1. Soğuk Savaşın bitmesi ile beraber önce Avrupa'da daha sonra dünyanın diğer bölgelerinde milliyetçi hareketlerin tekrar canlandığı görülmektedir. SSCB, Eski Yugoslavya, Çekoslovakya, Etiyopya-Eritre gibi yerlerde etnik/ulusal gruplar, self determinasyon hakkına dayanarak bağlı oldukları devletlerden ayrılarak bağımsız devletler olarak teşkilatlanmayı başaramışlardır. Ancak self determinasyon talepleri sona ermiş değildir. Çalışmanın başında belirtildiği gibi Quebec'in Kanada'dan, İskoçya'nın Birleşik Krallık'tan, Katalonya'nın İspanya'dan ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin Irak'tan ayrılma istemleri halen devam etmektedir. Dünyanın başka bölgelerinde de ayrılma istemleri ortaya çıkabilir. Zira self determinasyon hakkı Arsava'nın belirttiği gibi kendine getirilen ulusal ve uluslararası sınırlamaları erken de olsa, geç de olsa aşacak bir karaktere sahiptir.¹⁴⁶ Bunun nedenini self determinasyon hakkının temelindeki olgu ve fikirlerde aramak gerekir. Her şeyden önce olgusal olarak self determinasyonun öznesi olarak görülen halk tanımındaki belirsizlikler, Ernest Renan'ın halk/ulus tanımının geçerliliğini doğrulamaktadır: Kendisini millet olarak hisseden her topluluk millettir. Dışardan bakılarak yapılan tanımların ve tasniflerin bir topluluğun kendisini ne hissettiğine olan etkisi sınırlıdır veya hiç yoktur.¹⁴⁷ Onların ne zaman ve nasıl ortaya çıkabilecekleri de kesin olarak öngörülemez.¹⁴⁸ Bu nedenle gelecekte de self determinasyon talepleri, kendini halk/ulus olarak gören her grup tarafından ileri sürülebilir. İkinci olarak, self determinasyon hakkının temelinde yatan bireysel haklar ve demokratik yönetim idealleri, self determinasyon talebini ileri süren gruplar için minimal düzeyde yerel otonomi, en uç noktada ise bağımsız bir devlet olarak örgütlenme ile sağlanabilmektedir. Günümüz ulusal ve uluslararası hukukunun normatif temellerinin bu iki idealden beslendiği dikkate alınır, bu ideallere ulaşmanın bir yolu olarak self determinasyon talepleri de varlıklarını sürdürecektir. Devlet içinde otonomi ve ayrılarak bağımsızlık biçimindeki farklılaşma, çalışmada belirtildiği gibi iç ve dış self determinasyon ayrımları olarak ortaya çıkmaktadır. İç self determinasyonun koşullarını hazırlamak, 1966 İkiz Sözleşmeler'i ile başlayan dönem uluslararası hukukuna göre

¹⁴⁶ Arsava, Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler, s. 402

¹⁴⁷ Mümtaz'er Türköne, Önsöz, Mümtaz'er Türköne (Der.), Milletler ve Milliyetçilikler içinde (1-), İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012, s. 10.

¹⁴⁸ Emerson, Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıkışları, s. 285.

evrensel insan haklarını rejimin temeli olarak alan demokratik olduğu iddiasındaki yönetimler için bir yükümlülüğe dönüşmüştür. Ancak belirtilmelidir ki iç self determinasyonun bir şekilde sağlanması ayrılıkçı grupların tam bağımsızlık taleplerini durduramayabilir. Fakat iç self determinasyonun sağlanması durumunda ayrılık iddiaları üzerine olan tartışmaların daha kolay ve demokratik bir ortamda yürütüleceği söylenebilir. Ayrıca iç self determinasyonun en gelişmiş örneği olan federalleşmeye bakıldığında bütün federal devletlerde ayrılma talepleri ortaya çıkmamaktadır. Ayrılık talebi, büyük ölçüde gruplar arası ilişkilerin tarihi ve grupların bu geçmişi aktüel olarak nasıl algıladıkları ve yorumladıkları ile ilgilidir. Self determinasyon hakkı iddiası, tek boyutlu olmayan, hak talebini ortaya çıkaran faktörlerin kombinasyonuna bağlı değişkenlik gösterir.

2. Uluslararası hukuktaki duruma bakıldığında self determinasyonun Milletler Cemiyeti zamanında bir siyasal ilke olarak ileri sürüldüğü görülmektedir. Daha sonra BM döneminin başlaması ve ilk aşamada sömürgecilğin tasfiyesi çalışmaları ile birlikte yükümlülük doğuran bir hakka dönüşmüştür. İkiz Sözleşmeler ile self determinasyonun temel insan hakları ve demokratik seçimlerle bağlantılı olan içsel boyutu ortaya çıkmış, hem İkiz Sözleşmeler'le hem de 1970 Bildirisi ile self determinasyon hakkı, sömürge halklarının dışına doğru genişleyerek bütün halkları kapsamına almıştır. 1970 Bildirisi hükümleri, 'a contrario yorum'a tabi tutulduğunda, hükümetlerin ülkelerindeki tüm halkı ırk, inanç ve din ayrımı olmadan temsil etmemeleri durumunda self determinasyon hakkının ortaya çıkacağını belirtmektedir. 1993 Viyana Bildirisi ise hükümetlerin ülkelerindeki halkı temsil sorumluluğunu daha da genişletmiştir.

3. İç ve dış self determinasyon ayrımlarına bağlı olarak self determinasyonun görünüşleri ise farklı olabilecektir. Bu bağlamda sınırlı ve (belli koşullarda ortaya çıkabilen) ayrılma hakkı, self determinasyon hakkının görünüşlerinden sadece birisidir. Bunun yanında, sömürge yönetiminden özgürleşme, Porto Riko örneğinde görüldüğü gibi belirli bir toprakta yerleşik bir halkın -eğer gerçek iradelerini gösteriyorsa- bağımlı kalmaya devam etme, Almanya örneğinde olduğu gibi ayrılmış devletlerin tekrar birleşmesi, özerk bölgede toprak temelinde veya ortak etnik köken, din ve dil bağları ile oluşmuş gruplar için ayrılmaya varmayan sınırlı otonomi de self determinasyon hakkının uygulanma biçimleri olabilir. Bunların hukuksal statüleri değişkendir. Zira self-determinasyon hakkı kompleks bir analiz gerektirmektedir ve bu hakka ilişkin her bir iddia, kendi koşulları içinde değerlendirilmelidir.

4. Self determinasyon hakkının bir simetrisi olan ‘sınırsız ayrılma hakkı’ ise uluslararası hukukta reddedilmektedir. Self determinasyon hakkı kabul edilmekle beraber, ayrılma hakkının reddedilmesi -iç self determinasyon yorumuna rağmen- self determinasyon hakkının kapsamı konusunda belirsizlikler yaratmaktadır. Bir yönü ile self determinasyon hakkını ve diğer yönü ile bu hakkın ayrılma hakkını içermediğini belirten uluslararası hukuk enstrümanlarındaki ifadeler, self determinasyon kavramı etrafındaki belirsizliği ortadan kaldırma adına çalışmada incelediğimiz bazı teorilerin geliştirilmesine neden olmuştur.

5. Ele alınan ilk teori olan temel hak teorileri, dışsal self determinasyon/ayrılma hakkının bir halk oylamasında bağımsızlık lehine çoğunluğun desteğinin alınmasının gerekli olduğunu vurgular. Temel hak teorisi, grup üyelerinin çoğunluğunun gönüllü siyasi seçimini, kendi bağımsız politik birliklerini oluşturma kararları için yeterli görür. Bu teoriye göre ayrılma hakkı aynı zamanda başka bir siyasal birlik oluşturma hakkıdır. Siyasal birlik oluşturma hakkı, üç liberal prensip; ‘özgürlük’, ‘halk egemenliği’ ve ‘çoğunluk yönetiminin meşruiyeti’ ne dayandırmaktadır. Bu teorinin bir varyantı olan Beran’ın teorisi, ayrılmak isteyen grubun oy kullanabileceği bölgenin sınırların belirlenmesinde mükerrer halk oylaması yapılması gibi usûle ilişkin koşullar, ayrılan grubun yeni oluşacak devletin sınırları içindeki herkesin bireysel insan haklarına saygı göstermesi gibi insan haklarına ilişkin kısıtlamalar, ayrılmak isteyen grubun bağımsız bir devletin yaşaması için gerekli olan zorunlu kaynakları tedarik etmesi gerektiği gibi garantileri de içerir. Beran’ın teorisi ayrıca, ayrılıkçı gruplara self determinasyon hakkının verilmesini savunurken, ayrılan grubun aynı hakkı kendi bölgesinde yaşayan diğer gruplara tanımasını da şart koşmaktadır. Christopher Wellman’ın, temel hak teorisinin ‘plebisit’ varyantı da özünde Beran’ın teorisi ile uyumludur. Temel hak teorileri hem liberal hem de demokratiktir. Bireysel otonomi ve çoğunluk kuralı üzerine kuruludur. Liberal öncüllere dayandığından bireyci ve usûlcü özellikler taşır. Başka bir ifade ile kolektif yönü zayıflatılmış ve herhangi özselleştirilmiş, a priori bir amaca yönelmez. Yurttaşların ortak yaşam arzularının siyasal görünümü olan self determinasyon hakkı, kolektif bir hak olarak değil, bireylerin siyasal tercihleri ile ortaya çıkan ve gerçeklik kazanabilen bir hak olarak düşünülmüştür.

6. İncelenen ikinci teori onarıcı hak teorisidir. Bu teorinin etkili ismi olan Buchanan’ın formüle ettiği biçimi ile onarıcı hak teorisinde ayrılma hakkı için öne çıkan üç temel sebep vardır, bunlar; ayrılmak isteyen grubun, sistematik ayrımcılığın, ekonomik sömürünün

veya insan haklarının geniş bir ihlalinin kurbanı ve mensuplarının fiziksel varlıklarının devlet tarafından tehdit ediliyor olması; belli bir bölgede yoğunlaşmış bir grubun daha evvel bağımsız olan topraklarının yasal olmayan yollarla bir devlet tarafından haksızca ele geçirilmesi; ve bazı durumlarda, devlet içinde azınlık gruplarına tanınan öz yönetim haklarına dair antlaşmaların devlet tarafından sürekli ihlal ediliyor olmasıdır. Bu üç koşuldan herhangi birisi mevcutsa ilgili grubun ayrılma hakkı ortaya çıkar. Onarıcı hak teorisi her üç durumda da mağdur grubun 'genel bir ayrılma hakkı'na sahip olduğunu kabul eder. Ayrılma burada son çare olarak görülmektedir. Onarıcı hak teorileri, adil bir devletten ayrılma hakkını ise reddetmektedir. Bu, ulusal olmaktan çok liberal bir teoridir ve bu teoride insan hakları milliyetten daha öncelikli bir değerdir. Bununla birlikte teori, eğer ciddi ve sürekli insan hakları ihlallerinin mağdurları bir ulus oluşturuyorsa ulusal self determinasyon hakkını destekler.

7. Üçüncü teori olan komüniteryen teoriye göre, bir ulusal grubun ilk ve en önemli, ırk, etnisite, dil, kültür, din gibi politik olmayan özellikleri, grubun bağımsız politik bir birlik olma hakkının temelini oluşturur. Kültürünün, tarihinin, dilinin farklı olduğuna dair kanaati ve kendi politik birliğini kurma ve devam ettirme hususundaki paylaşılan arzu, bir grubu bir millet veya halk yapan olgular olarak görülmektedir. Bu yaklaşıma göre ulus, bir dili, bir geleneği ve tarihsel-ulusal bilinci/kimliği paylaşan kültürel bir toplumdur. Ulusal grupların üzerinde yaşadıkları topraklarda grup kültürünü korumak için bağımsız bir devlet şeklinde örgütlenme isteklerini makul bir talep olarak görülmektedir. Self determinasyon hakkı, bir ulusun kendi ulusal ve kültürel biriciklikliğini koruma hakkıdır. Ulusal self determinasyon, bireylerin mensubu oldukları topluluğun değerlerini, geleneklerini, tarihini kısaca kültürünü yansıtan kurumlar kurabilmesi ve toplumsal yaşamlarını buna göre düzenleyebilmelerini ifade eder. Ayrıca bu teoriye göre bireylerin milletlerinin diğer mensuplarına karşı duydukları yükümlülükler, insan olarak duyduklarından daha yoğundur. Bu da temsili demokrasinin işleyişini kolaylaştırır. Milletler ve devletlerin sınırlarının örtüştüğü yerlerde, vatandaşlık yükümlülükleri güçlenir. Böylece sosyal adaleti gerçekleştirmek için zaruri olan dayanışma da yaratılabilir.

8. Dördüncü teori olan realist teoriler ise uluslararası politika ve siyasetin gerçekteki işleyişinden hareket eder. Bu teori, bir self determinasyon hakkı savunusundan ziyade, bu hakkın neden tartışmalı ve yerine getirilmesi zor bir hak olduğunu açıklamaya çalışır. Bu yaklaşıma göre, self determinasyon hakkı ahlaki ve politik bir hak olsa bile uluslararası mahkemelerce uygulanabilir bir yasal hak değildir. Özünde

sadece Şu veya bu sebepten sonuca ulaŐmıŐ self determinasyon iddialarını kabul eder. Realist yaklaşım self determinasyon iddialarının meşruluğu konusunda seŐicidir. Bu hak, az ya da çok hangi ulusun self determinasyon iddiasında bulunduğuna ve hakkın kabulünün büyük glerin çıkarları ile örtüşmesine bağlı olarak tanınır veya reddedilir.

9. BeŐinci teori olan kozmopolit teori, prensip olarak ulusal kimliklerin ve devlet sınırlarının insanların iyi bir yaşam sürmek için gerekli koşul olan hakları ile bağlantısı olmadığını ileri sürer. Bu yaklaşım, milletlere, devletlere ve ulusal self determinasyon hakkına zorunlu olarak karşı değildir. Ancak devlet ve ulusal kurumların, etik değerlere önceliği fikrine karşıdır. Diğer yandan kozmopolit teori, sadece self determinasyonu ileri süren ve self determinasyonun kendisine karşı srldĞu ulusların çıkarlarını değil, self determinasyondan etkilenmesi muhtemel olanları da hesaba kattığı için diğer teorilerden ayrılır.

10. Son teori olan kozmopolit realizm ise gerçekte saf bir teori olmayıp iki teorinin kombinasyonundan oluşmaktadır ve günümüz dünyasının kozmopolit karakterinden hareketle kozmopolit yaklaŐımların gerçekçi bir seçenek olarak hesaba katılması gerektiğine dikkat çeker.

11. Őimdiye kadar anlatılanlardan sonra sonuç olarak Őunlar söylenbilir: Self determinasyon talepleri olgusal düzlemde Şöyle veya böyle kendini bir halk olarak gören gruplar tarafından bir hak olarak ileri sürülmektedir ve bu taleplerin öngörülebilir bir gelecekte sona ermeyeceği açıktır. Cari uluslararası hukuk, tek yönlü ayrılmayı/dışsal self determinasyonu, devletlerin ülkesel egemenliklerine üstünlük tanıdığı için meşru görmemektedir. Ancak 1966 İviz Sözleşmeler'i ile başlayan dönemden sonra, devletler, sınırları içindeki halkların i self determinasyonu için gerekli koşulları sağlamak yükümlülüğündedir. 1970 ve 1993 Bildirileri ile bu ykmllĞu yerine getirmeyen ve halkın tamamını temsil etmeyen devletlere karşı ileri sürülecek ayrılma talepleri meşruluk kazanmıştır. Ancak belirtmelidir ki böyle bir devlete karşı ileri sürülecek gayrı meşruluk iddialarının nasıl gerçeklik kazanacağı belirsizdir.

Ortaya çıkan bu tablo değerlendirildiğinde realist teorinin, pozitif hukuksal durumu değil ancak self determinasyon konusundaki uluslararası siyaseti izah eden teori olduğu görülmektedir. Her ne kadar bir teorinin olguları doğru bir biçimde yansıtması takdire Őayan ise de, çarpıklıkları giderebilecek normatif bazı önerilerde de bulunması gereklidir. Diğer yandan realist teori, self determinasyon talebini ortaya çıkaran nedenler konusunda da duyarsız görünmektedir.

Temel hak teorisi, realist teorilerin aksine, uluslararası siyasetin görünümünü, hukukun pozitif uygulamasını ve self determinasyon taleplerinin gerçek nedenlerini dikkate almadan sosyal ve kurumsal bir boşlukta ilgili taraflara yön göstermeye çalışmaktadır. Teorinin, kendisine yöneltilen gerçeklikten yoksunluk suçlamasını hak ettiği söylenebilir. Ancak yine de normatif bir ideali, olabilecek en soyut düzlemde ele aldığı, ‘gerçekliğin’ ölçsüz savunusunun çarpıklığını gösterdiği, ilgili tarafların ahlaki pozisyonlarını ve iddialarını gözden geçirmesini sağlayacak unsurları barındırdığı için konu ile ilgili tartışmalara değerli bir katkı sağlamaktadır.

Onarıcı hak teorisi ise uluslararası hukukun mevcut durumuna en uygun teoridir ve realist teoriden farklı olarak bazı normatif temellere sahiptir. Bu teorinin içsel self determinasyonu destekleme konusundaki yaklaşımı belirsiz olsa bile, ağır insan hakları ihlalleri ve insanlığa karşı suçlar gibi olaylar karşısında ayrılma hakkını tanıması yerindedir. Zira böyle bir durumda baskı altındaki grubun, kendisini imha etmek isteyen bir devletin idaresinde yaşama konusunda ahlaki veya siyasi bir yükümlülüğünden söz edilemez. Teorinin özellikle Yugoslavya’nın dağılma sürecindeki gelişmeleri doğru okuduğu ve parçalanmanın neden gerçekleştiğini ortaya koymada başarılı olduğu söylenebilir.

Komüniteryen teori ise öyle görünüyor ki self determinasyon iddialarının arkasındaki gerçek nedenleri ve ulaşmak istedikleri hedefleri en doğru biçimde gösteren teoridir. Zira self determinasyon taleplerinin aktüel sahipleri, kendilerini bir şekilde farklı bir halk/ulus olarak gören gruplardır. Bu gruplar iç self determinasyon anlamında bazı haklara sahip olsalar bile yine de tam bağımsız topluluklar olarak devletleşmek istemektedirler. Bunun birkaç nedeni olduğu söylenebilir; birincisi, onarıcı hak teorisinin üzerinde durduğu geçmişte yaşanan zulüm ve adaletsizlikler ortadan kalkmış olsa bile, bu geçmiş, ulusal kimliğin bir parçası olmuş olabilir ve gruplar bu geçmişle yaşamak istemeyebilir. İkincisi, egemen bir devlete dönüşmediği sürece grubun kültürel farklılığını sürdürebilme konusundaki şüphesidir ve üçüncüsü müdahalesizlik olarak özgürlüğü tecrübe ediyor olsalar bile tahakkümsüzlük olarak özgürlüğün peşindedirler.

Diğer iki teori olan kozmopolit teori ve kozmopolit realizm ise temelleri nispeten zayıf teoriler olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak kozmopolit teoriler, kimliklerin, kültürlerin çeşitliliğine ve iç içe geçişlerine dikkat çektikleri için bir yönleri ile özellikle içsel self determinasyon için kayda değer bir perspektif sunarken, diğer yandan

Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri

diğer teorilerin -özellikle komüniteryen teorinin- aşırılıklarını törpülemeye bir rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Olgun: Barış İçinde Yaşamının Hukuki Zemini, XII Levha Yayıncılık, İstanbul 2008.
- ARCHARD, David: The Ethical Status of Nationality, Desmond M. Clarke and Charles Jones (Eds.), The Rights of Nations: Nations and Nationalism in a Changing World, Cork University Press, Cork 1999, s. 145-165.
- ARSAVA, Fusun: Halkların Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkının Tarihçesi ve Günümüzde Getirdiği Problemler, Prof. Dr. Aydın Zevkliler'e Armağan, Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi, Cilt: 8, Özel Sayı, 2013, s. 387-404.
- AZARKAN, Ezeli: Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınması (Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek), Adalet Yayınevi, Ankara 2008.
- BAUBÖCK, Rainer: Paradoxes of Self-Determination and the Right to Self-Government, András Sajó (ed.), Global Justice and the Bulwarks of Localism, Koninklijke Brill NV. Printed in The Netherlands, 2005, s. 101-127.
- BUCHANAN, Allen: Toward a Theory of Secession, Ethics, Vol. 101, No. 2 (Jan., 1991), s. 322, 342.
- BUCHANAN, Allen: Theories of Secession, Philosophy and Public Affairs, Vol. 26, No. 1 (Winter, 1997), s. 31-61.
- BUCHANAN, Allen: Secession, Stanford Encyclopaedia of Philosophy, Substantive Revision Thu Jun 22, 2017.
- CLARKE Desmond M. / JONES Charles: Introduction: Liberalism, Nationalism and Self-Determination, Desmond M. Clarke and Charles Jones (Eds.), The Rights of Nations Nations and Nationalism in a Changing World, Cork University Press, Cork 1999, s. 1-25.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz: Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Bilim Yayınları, İstanbul 1999.
- DALAR, Mehmet: Kendi Kaderini tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, 16 Sayı: 32, Yıl: 2015, s. 13-57.

- EMERSON, Rupert: Sömürgelerin Uluslaşması Asya ve Afrika Halklarının Ortaya Çıktıkları, Türkkiye Ataöv (Çev.), Türk Siyasi Bilimler Derneği Yayınları, Ankara 1965.
- ERDOĞAN, Mustafa: İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku, Genişletilmiş 2. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara 2011.
- FLEINER, Thomas: State without Nation Reconsidering the Nation-State Concept, T. van Willigenburg, F.R. Heeger & W. van der Burg (Eds.), Nation, State and the Coexistence of Different Communities, Kok Pharos Publishing House-Kampen, Berekfürdö, Hungary, August 1994, s. 185-205.
- FREEMAN, Michael: The Right to National Self-Determination: Ethical Problems and Practical Solutions, Desmond M. Clarke and Charles Jones (Eds.), The Rights of Nations Nations and Nationalism in a Changing World, Cork University Press, Cork 1999, s. 45-64.
- GAGNON, Alain-G.: Belirsizlikler Çağında Azınlık Uluslar, Ulusal Özgürlük ve Ulusal Güçlenme İçin Yeni Yollar, Ersin Erkan (Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- GUIBERNAU, Montserrat: Devletsiz Uluslar Ulussuz Devletler, Neşe Nur Domaniç (Çev.), Işıtan Gündüz (Der.) Milliyetçilik Üzerine Ulussuz Devletler Devletsiz Uluslar, Nesnel Yayınları, İstanbul 2008, s. 5-43.
- GÜNDÜZ, Aslan: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler, 2. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım Aş., İstanbul 1994.
- HOROWITZ, Donald L.: Self-Determination: Politics, Philosophy, And Law, Ian Shapiro-Will Kymlicka (Ed.), Ethnicity and Group Rights Nomos XXXIX, New York University Press, New York and London 1996, s. 421-463.
- KALAYCI, Hüseyin: Ulus Devletin Başağrısı Ayrılkçılık Kanada Quebec Örneği, Liberte Yayınları, Ankara 2010.
- KARAOSMANOĞLU, Ali L.: Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararası İstikrar Ve Demokrasi, Doğu-Batı, Yıl: 6, Sayı: 24, Ağustos, Eylül, Ekim 2003, s. 147-157.

- KEDOURIE, Ellie: Milliyetçilik ve Self-Determinasyon, Mümtaz' er Türköne (Der.), Milletler ve Milliyetçilikler, Etkileşim Yayınları, 2012, s. 111-128.
- KILINÇ, Doğan: Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, Y. 2008, Sa. 1-2, s. 949-982
- KIRAN, Abdullah: Uluslararası Hukukta Devletleri Tanıma ve Tanıma Teorileri, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2017, Cilt: 5, Sayı: 3, s. 923-945.
- KIRGIS, Frederic L., Jr.: The Degrees of Self-Determination in the United Nations Era, The American Journal of International Law, Vol: 88, No. 2 (Apr., 1994), s. 304-310.
- KUKATHAS Chandran: Liberal Takımadalar, Mustafa Erdoğan (Çev.), Liberal Düşünce, Sayı: 38-39, Bahar-Yaz 2005, s. 13-27.
- MARGALIT, Avishai / RAZ, Joseph: National Self-Determination, The Journal of Philosophy, Vol. 87, No. 9 (Sep., 1990), s. 439-461.
- MOORE, Margaret: Cosmopolitanism and Political Communities, Social Theory and Practice, Vol. 32. No. 4, Special Issue: Cosmopolitanism and the State (October 2006), s. 627-658.
- NAIR, Vishnu / KAMMATH, Bhagya Shree: The Right To Secede In A Sovereign State, International Journal of Research And Analysis, Volume 2 Issue 6. 2015, s. 330-336.
- NIMNI, Ephraim: Ulusal Bölgesel Azınlıklar, Demokratik Teori ve Ulusal Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Osman İşçi (Çev.), Elçin Aktoprak-A. Celil Kaya (Der.), 21. Yüzyılda Milliyetçilik, Teori ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 175-209.
- ORAN, Baskın: Küreselleşme ve Azınlıklar, 4. Basım, İmaj Yayınevi, Ankara 2001.
- PAZARCI, Hüseyin: Uluslararası Hukuk, Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- PETTIT, Philip: Cumhuriyetçilik Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi, Abdullah Yılmaz (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.
- ŞAHİN, Mustafa: Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2000.

- TAMIR, Yael: The Right to National Self-Determination, Social Research, Vol. 58, No. 3 (FALL 1991), s. 565-590.
- TOMUSCHAT, Christian: Self Determination in a Post-Colonial World, Christian Tomuschat (Ed.) Modern Law of Self-Determination, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Netherlands 1993, s. 1-20.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er: Önsöz, Mümtaz'er Türköne (Der.), Milletler ve Milliyetçilikler, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s. 1 vd.
- VEZBERGAITE, Ieva: Remedial Secession as an Exercise of the Right to Self-Determination of Peoples, Legal Studies Department Central European University, Thesis Advisor: Hurst Hannum, Budapest Hungary 2011.
- VASHUM, R: Self-Determination: Principles, Meanings and Practices, Indian Anthropologist, Vol. 26, No. 1 (June, 1996), s. 63-76.